

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ПАЖУҲИШГОҲИ РУШДИ МАОРИФ БА НОМИ А.ҶОМИИ
АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН**

ТДУ: 372. 894 (575.3)

ТБК 63 3 (2 Т)

М-36

Ба ҳуқуқи дастнавис

Махмадализода Бобочон Раҳмон

**ҶАНБАҲОИ ПЕДАГОГИИ ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТИ ИТТИЛООТӢ -
МАЪРИФАТИИ ДОНИШҚӢӢНИ МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ
МИЁНАИ КАСБӢ ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ ФАНИИ ТАЪРИХИ
ХАЛҚИ ТОҶИК**

Автореферати

**диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои педагогӣ
аз рӯи ихтисоси 13.00.08 - Назария ва методикаи таҳсилоти касбӣ
(13.00.08.04 – Назария ва методикаи фанҳои гуманитарӣ)**

Душанбе – 2024

Диссертатсия дар Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон иҷро шудааст.

Роҳбари илмӣ: **Маҳкамов Дастам** – номзади илмҳои педагогӣ, мудири шуъбаи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

Муқарризи расмӣ: **Абдурахимов Қудратулло Саидович** - доктори илмҳои педагогӣ, профессори кафедраи педагогикаи Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав

Манонова Раъноҷон Абдурахмоновна – номзади илмҳои педагогӣ, мудири кафедраи педагогика ва психология Муассисаи давлатии таълимии “Коллеҷи омӯзгории ДДХ ба номи академик Бобочон Ғафуров”

Муассисаи пешбар: **Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ**

Ҷимояи диссертатсия _____ соли 20__ , соати _____ дар Шурои диссертатсионии КОА-046 назди МДТ “Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б. Ғафуров” (735700, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Хучанд, гузаргоҳи Мавлонбеков, 1) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия ва автореферат дар китобхона ва сомонаи МДТ “Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б. Ғафуров” (www.hgu.tj) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат _____ соли 20__ тавзеъ шудааст.

Котиби илмӣ Шурои диссертатсионӣ, доктори илмҳои педагогӣ, дотсент

Абдуллоева М.А.

МУҚАДДИМА

Мубрамияти мавзуи таҳқиқот. Дар шароити кунунии ҷамъияти иттилоотии муосир, ки самти он ба башардӯстона гардонидани тамоми паҳлуҳои ҳаёти ҷамъият нигаронида шудааст, омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик мубрамияти махсусро касб намудааст. Мубрамияти омӯзиши ин фанни таълимӣ дар он мебошад, ки тавассути омӯзиши он шахсияти дорои сифатҳои худбаҳодиҳии воқеӣ, дорои қудрати эҷодӣ, маҳорати майл пайдо намудан дар басёршаклии ахбор ва саривақт коркард намудани он дар доираи имкониятҳои мавҷуда омода карда мешавад.

Инсонии шакли нав, бояд кодир бошад, ки бойгириҳои маънавии ҷамъиятро офарад, дар тамоми самтҳои ҳаёти ҷамъият фаъолона ширкат намояд, аз бисёри ҷиҳат аз инкишофи иқтисоду тавоноии хеш дар истифода бурдан аз зухуротҳои олами атроф истифода бурда тавонад.

Барои Тоҷикистон ҳамчун ҷумҳурии сермиллат, баҳри нигоҳ доштани дӯстию ҳамдигарфаҳмии (консолидатсия) миллатҳои дар он истиқоматдошта, ташаккул додани маърифати донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик ниҳоят муҳимият пайдо намудааст.

Таълими таърихи халқи тоҷик, дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар шароити муосир, дар ҳолати инкишоф, устуворшавии муносибатҳои байналхалқии давлати мо бо дигар давлатҳо, моҳияти махсусро касб намудааст. Таърихи халқи тоҷик ҳамчун фанни таълимӣ ба таҳсилоти умумии донишҷӯён таъсир расонида, иқтисоду онҳоро ба донишҷӯёни асрори олам такон мебахшад.

Омӯзиши таърихи миллат ва давлати хеш ба донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии Тоҷикистон имкон медиҳад, решаҳои пешгузаштагони хеш ва қорнамоиҳои онҳоро аз саҳифаҳои таърих фаҳманд, бо таърих, маданият, анъана, расму оини миллати қуҳанбунёди хеш шинос гардида, ифтихор ва ғурури онҳо бедор гардад.

Аз ҳама муҳим дар донишҷӯён ташаккул додани дониши муайян, истифода бурдани он дар ҳолатҳои зарурӣ, баровардани ҳулосаҳои мустақилона, ҳалли масъала дар ҳолати ғайрианъанавӣ ва мустақилона пурра гардонидани дониши хеш, ташкил додани фаъолияти андешаронии хеш, ниҳоят муҳим мебошад.

Пас аз байн рафтани давлати абарқудрати Шӯравӣ ва солҳои нобасомониҳои сиёсӣ дар ҷумҳурии дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик ҳамчун фанни ҷудоғонаи таълимӣ арзи вуҷуд намуд. Асоси таърихи халқи тоҷикро таърихи ғӯшае иҷро менамояд, ки дар ҳудуди он ҷумҳурии имрӯза мавқеъ гирифтааст.

Дар робита бо ин, рӯз то рӯз ҷустуҷӯи роҳҳо ва воситаҳои баланд бардоштани

сифати таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар худшиносӣ ва ифтихори донишҷӯён мубрамияти хоса пайдо намуда истодааст. Танҳо дар он сурате таърихи халқи тоҷик метавонад, бо тамоми арзишаш дар давлати демократӣ ва ҷамъияти шаҳрвандӣ фаъолият намояд, ки ба тағйиротҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ хешро мутобиқ намояд.

Тадбирҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон андешида, оид ташаккул додани салоҳияти иттилоотӣ - маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ аз мубрамияти хоса пайдо намудани омӯзиши фаъни “Таърихи халқи тоҷик” гувоҳӣ медиҳад.

Проблемаи инкишофи тавоноии маърифатии донишҷӯён дар курсҳои болоӣ мубрамияти хосаро касб намуда, донишҷӯён дар курсҳои болоӣ таҷрибаю донишашон ба ҷое мерасад, ки қариб захираи меҳнати таълиму тарбияро ба минимуми зиндагӣ номувофиқ ҳисобида бо каме ранҷиш таҳсилро тарк менамоянд.

Суст мавриди омӯзиш қарор гирифтани ҷанбаҳои педагогии ташаккули салоҳиятнокии иттилоотӣ - маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар раванди таълими фанни таърихи халқи тоҷик моро маҷбур менамояд, ки ҳамин мавзӯро мавзӯи таҳқиқоти хеш қарор диҳем.

Дарачаи омӯзиши мавзӯи илмӣ. Ҷанбаҳои гуногуни педагогии проблемаи ташаккули салоҳиятҳои иттилоотӣ - маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар раванди таълими фанни таърихи халқи тоҷик ифодаи хешро дар қорҳои илмии олимони: В.Х. Альфонсов [2, с. 18], Л. С. Выготский [21, с. 27], Л. А. Гордон [25, с. 41-51], А. Г. Ковалев [42, с. 50-70], Г. И. Щукина [116, с. 223], А. Г. Ковалев [42, с. 50], М. Шайхов [110, с. 28] пайдо намудааст.

Робитамандӣ ва қабулшавандагии тавоноии маърифатӣ ва касбии донишҷӯён аз ҷониби олимони И. Г. Антонова [6, с. 21], С. П. Крягжде [44, с. 144], А. М. Матюшкин [58, с. 29-33], В.С. Юркевич [120, с. 76], Г. И. Щукина [119, с. 351] ва дигарон мавриди омӯзиш қарор гирифта буд.

Муносибатҳои педагогӣ ва шароитҳои инкишофи маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ аз ҷониби олимони А.А. Бадалов [8, с. 5-18], В. Г. Иванов [40, с. 426], А. М. Матюшкин [57, с. 5-17], В.И Лозова [55, с. 131], А.А.Бодалева [67, с. 144], К.К. Гиев [23, с. 3-20], Б.М. Теплов [92, с. 125], В.С. Троненко [95, с. 85-89], Т. И. Шамова [108, с. 68], И. Г. Шапошникова [111, с. 102], Г. Щукина [116, с. 230], М. Р. Раджабова [70, с. 118] мавриди омӯзиш қарор гирифт.

Аз олимони тоҷики соҳаи - таърихи педагогика дар навбати аввал меҳостам монографияи академик М.Р. Раҷабова [70, с. 180], Х.С. Афзалов [123, с. 110],

Ходжимухамедова. Р. И., Шукурова. М. Р., Арипова М., Хамидов. Р. Я., Абасов З.А. [1,с. 16], Каримова. И. Х [112], Рахимов. Б. Р., Кадыров. К.Б., Ревазов В. Ч [74, с. 21], Латыпов Д. Н, ва дигар диссертатсияҳои номзадӣ ва доктории илм шуда метавонанд.

Мавзӯи маскур натавонист олимони ватанин – «самти педагогика» М. Лутфуллозода [52, с. 164], Ф. Шарифзода, [112, с. 164], И. Х. Каримова [112, с. 283], Т. Шукуров, [113, с. 50], Х. Буйдаков [15, с. 427], Т.Н Зиёзода [37, с. 19], Пирумшоев Ҳ, Шайхов М. [110, с. 28] ва дигаронро бетараф гузорад.

Аммо ба васеғӣ ва ҷолибии мавзӯи мавриди таҳқиқ қарордошта нигоҳ накарда, то ҳол **проблемаи** ташаккули салоҳиятнокии иттилоотӣ- маърифатии донишҷӯён дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик мавзӯи махсуси таҳқиқоти илмӣ қарор нагирифта буд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳа) ва ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти маскур бо “Барномаи давлатии тарбияи ватандӯстӣ ва таҳкими хувияти миллии ҷавонони Тоҷикистон барои солҳои 2018-2022”, “Барномаи давлатии ислоҳот ва рушди соҳаи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012- 2020 ва 2023-2027” ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз “1” августи 2012 таҳти № 382 ва “Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3.03.2006 таҳти № 6 тасдиқ гардидааст шуда метавонанд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот: ба таври назариявӣ асоснок намудани махсусияти педагогии ташаккули салоҳиятнокии иттилоотӣ - маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар раванди таълими фанни таърихи халқи тоҷик.

Вазифаи таҳқиқот: Барои расидан ба мақсадҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ ҳалли чунин вазифаҳоро зарурӣ мешуморем:

1. Бо мақсади ташаккул додани салоҳиятнокии иттилоотӣ - маърифатии донишҷӯён ҳарчи бештар истифода намудан аз намуд, шакл, усулҳои муосири таълим;

2. Пайдо намудани роҳҳои ташаккулдиҳандаи салоҳияти иттилоотӣ - маърифатии донишҷӯён тавассути технологияи муосири иттилоотӣ, корҳои тарбиявӣ, худомӯзии донишҷӯён ва корҳои берун аз аудиторӣ;

3. Коркарди чорабиниҳои асосноки педагогӣ баҳри ташаккули салоҳиятнокии иттилоотӣ - маърифатии донишҷӯён дар раванди омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ;

4. Мутобиқсозии педагогикаи миллии ба ташаккулёбии салоҳиятнокии иттилоотӣ - маърифатии донишҷӯён тавассути дарси таърихи халқи тоҷик дар ҳифз карда тавонистани нуқтаи назари ҳеш;

5. Муайян намудани ҳолати мушкилотӣ дар назария ва таҷрибаи педагогикаи миллӣ хангоми корҳои озмоишӣ - таҷрибавӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ;

Объекти таҳқиқот – инкишоф додани тавоноии иттилоотӣ-маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ тавассути омӯхтани фанни таърихи халқи тоҷик.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот - роҳҳо, воситаҳо ва имкониятҳои ташаккул додани салоҳиятнокии иттилоотӣ- маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ тавассути дарсҳои таърихи халқи тоҷик.

Фарзияи таҳқиқот: салоҳиятнокии иттилоотӣ - маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии тавассути омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик ташаккул меёбад, **агар:**

- таъминкунандаи ширкати донишҷӯён дар шаклҳои интерактивӣ ва намудҳои нақшӣ
- эҷодӣ, ахборотӣ ва дигар намудҳо буда, махсусияти шахсиятӣ ва синнусолиии донишҷӯён ба инобат гирифта шавад;
- дар таҷрибаи амалӣ ба фаъолияти таълимӣ - маърифатии донишҷӯён таъсия намуда, ҳамкориҳои иҷтимоии онҳоро дар ҷараёни таълими фанни таърихи халқи тоҷик ошкор намоянд;
- амиқ намудани қонуниятҳои педагогӣ- психологӣ инкишофи салоҳиятнокии иттилоотӣ
- маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар раванди дарсҳои таърихи халқи тоҷик;
- дарк намудани зухуротҳои таърихӣ дар донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ чуқур гардида, ҳодисаҳои таърихи тавассути технологияи муосири таълим дарк намуда тавонанд;

Ҷудо карда тавонистани ҳадафи асосӣ ва фарзияи корӣ, имкон медиҳад, ки **вазифаҳои** мушаххаси таҳқиқот муайян карда шаванд:

- баргузор намудани таҳлили назариявии ташаккули салоҳиятнокии иттилоотӣ-маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар раванди таълими фанни таърихи халқи тоҷик бо нишонаҳои инкишофи шахсии донишҷӯён;
- ошкор намудани самаранокии шаклҳои гуногуни фаъолияти донишҷӯён ва пайравӣ намудан ба таҷрибаи ташкили фаъолияти онҳо;
- ошкор сохтани сабабҳои самаранок инкишоф наёфтани салоҳиятнокии иттилоотӣ-маърифатии донишҷӯён, ошкор намудани сарчашмаи пайдоиши он;
- ошкор сохтан ва ба таври озмоишӣ санҷидани шароитҳои педагогӣ ва тарзи ташкили тавоноии маърифатии донишҷӯён дар раванди омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ.

Марҳилаҳои асосии таҳқиқот. Таҳқиқоти дар се марҳила анҷом дода шудааст:

Дар марҳилаи якум (солҳои 2019 - 2020)

– омӯзишу таҳлили адабиёти илмию методӣ, философи, педагогӣ, психологӣ, иҷтимоӣ ва илмӣ- техникӣ аз рӯи проблемаи таҳқиқот, асосҳои назариявӣ - методологии он ошкор гардид; асосҳои инфиродӣ ва гурӯҳии фаъолияти маърифатии донишҷӯён дар доираи корҳои таҷрибавӣ-мушоҳидавӣ ошкор карда шуд; фарзияи корӣ амиқ гардида, барномаи таҳқиқотӣ- озмоишӣ коркард гардид.

Дар марҳилаи дуюм (солҳои 2020 - 2021)- баргузориҳои корҳои таҷрибавӣ озмоишӣ назарпурсиҳо ва муқоисаи методу усулҳои дигар бо усули муносибати босалоҳият ба таълим ва натиҷаҳои ниҳоии он муайян карда шуданд. Дар марҳилаи мазкур озмоишҳои муқарраркунандаву назоратӣ гузаронида шуда, натиҷаҳои асосии диссертатсия бо рақамҳо ва далелҳо ҷамъбаст гардиданд.

Дар марҳилаи сеюм (солҳои 2022-2023)- маводҳои ба даст омада таҳлил ва умумигардонӣ карда шуда, натиҷаҳои корҳои озмоишӣ ба низом дароварда шуда, ба таври назариявӣ умумигардонӣ карда шуда, муқаррароти назариявии гирифташуда дақиқ гардида, таҳлил гузаронида шуд, маълумотҳои таҷрибавӣ оид ба салоҳиятнокии иттилоотӣ-маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар раванди таълими фанни таърихи халқи тоҷик санҷида шуд, банизодарории онҳо амалӣ гардид, хулосаҳои таҳқиқот ташаккул ва таҳияи матни комили диссертатсия анҷом ёфт.

Асосҳои методологии таҳқиқот инҳоанд: мафҳумҳои фалсафии салоҳиятнокии иттилоотӣ - маърифатии донишҷӯён ва диалектикаи инкишофи он, дар андешаи мероси классикони Шарқ дар асарҳои мутафаккирони барҷаста ҷой гирифта, инчунин дар назарияи муосири педагогӣ- психологӣ дар бораи қудрату тавоноии истифодабарандагии донишҷӯён аз қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», Қонун «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълим ва тарбияи фарзанд», Консепсияи миллии таълими Ҷумҳурии Тоҷикистон, Консепсияи миллии тарбияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Стандарти давлатии таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Асоси назариявии таҳқиқотро дар дараҷаи муайян таҳқиқоти мазкур ба назарияи ягонаи “Ҷараёни педагогии Ю. К. Бабанский [7, с. 40], В. Н. Дружинин [34, с. 164], В. И. Загвязинский [36, с. 37]” ва даврабандии синнусолии инкишофи психологии (Н. Г. Дайри [28, с. 30-39], Л. А. Ясюкова [122, с. 72]); дар назарияи муносибати вазифавӣ ба таълим (И. Я. Лернер [51, с. 3- 46]); ба консепсияи мутафаккирон ва олимони Шарқ (Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Сино, Берунӣ, Хайём, А.Ҷомӣ, У. Кайковус) дар бораи тавоноии шахс меросӣ набуда, балки маҳсули меҳнату заҳмати пайваста мебошад, таъя намудем.

Барои ҳалли вазифаҳои гузошташуда ва тафтиши фарзияи таҳқиқот **методҳои**

зерин истифода гардиданд: - таҳлили илмӣ, илмӣ методӣ ва адабиёти психологӣ-педагогӣ; умумигардонӣ ва пайдарҳамии далелҳои илмӣ; мушоҳидаи қори омӯзгорони фанҳои ҷамъиятӣ ва донишҷӯён; мушоҳидаҳои педагогӣ; интервьюгирӣ, саволномагузаронӣ, сӯҳбат, мушоҳидаҳои педагогӣ ва ғайраҳо.

Сарчашмаи маълумотро - санадҳои меъёрӣ - ҳуқуқии қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи маориф;

- асарҳои олимони муосири ғарб, рус, ва тоҷик дар бораи мазмуни фанни таърихи халқи тоҷик;

- асарҳои муосири олимони ғарб, таҳқиқотчиёти русу тоҷик дар бораи проблемаи ташаккул ва инкишофи салоҳиятнокии иттилоотӣ- маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар раванди таълими фанни таърихи халқи тоҷик;

- оид ба проблемаи ташаккул ва инкишофи салоҳиятнокии иттилоотӣ- маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ ва ҳалли проблемаи мазур қорҳои махсус дар раванди дарсҳои таърихи халқи тоҷик ба роҳ монда шавад;

- таҳқиқоти бунёдии педагогҳо, психологҳо, методистон аз таҷрибаи қори омӯзгорони пешқадами фанҳои ҷамъиятии ҷумҳурӣ баргузор қарда шавад.

Заминаи эмперикӣ. Заминаҳои эмпирикии таҳқиқот дар асоси ҳамкориҳои бевоситаи муҳаққиқ бо объекти таҳқиқшаванда: таҳияи барномаи таҳқиқот, ташкил ва мушоҳида ва гузаронидани озмоиш, тавсиф ва натиҷагирӣ аз маълумоти таҷрибавӣ - озмоишӣ, тавсифи он ва ҷамъбастанӣ бо истифода аз усулҳои эмпирикӣ - арзёбӣ, озмоиш, муқоиса таҳлил, синтез, индуксия, дедуксия - дар асоси маводи бадастомада, ташаккул додани далелҳои илмӣ, ки натиҷаи нишондодҳои сифатӣ, усулҳои миқдорӣ, дар шакли маълумоти оморӣ ва қорқарди дурусти онҳо рӯйи қор омаданд.

Пойгоҳи таҳқиқот - муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии зерин қарор гирифтанд: Коллеҷи омӯзгории ба номи Хосият Махсумоваи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ ва Коллеҷи техникӣ Донишгоҳи техникӣ Тоҷикистон ба номи М. Осимӣ.

Дар раванди таҳқиқот беш аз 300 нафар донишҷӯ ва 10 нафар омӯзгор ба озмоиш фаро гирифта шуд.

Навгониҳои илмии таҳқиқот:

- ошқор намудани роҳҳои самараноки аз бар намудани донишҳои таърихӣ тавассути ташаккул додани тавоноии маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ;

- пайдо намудани роҳҳои барқарор намудани номувофиқатӣ байни талаботи донишҷӯён ба фани таърихи ғӯшаи худ дар мазмуни мавҷудаи таълими таърихи халқи

точик;

- истифодаи донишҳои психологӣ- педагогӣ ва шароитҳои дидактикӣ дар инкишофи салоҳияти маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик;

- тавассути озмоиш ва мушоҳидаҳои педагогӣ ошкор намудани мавқеи технологияи муосири таълим дар инкишофи маърифати донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ тавассути дарсҳои таърихи халқи тоҷик.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- ҳолати муосири таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар ташаккули салоҳияти иттилоотӣ- маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- таҳлили таълими босалоҳияти фанни таърихи халқи тоҷик дар ташаккули салоҳияти иттилоотӣ- маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ;

- мавқеи ҷанбаҳои психологӣ - педагогии дар ташаккули салоҳияти иттилоотӣ- маърифатии донишҷӯён зимни омӯзиши фаъни таърихи халқи тоҷик;

- нақш, мақом ва мавқеи ҷаҳонбинӣ дар ташаккули салоҳияти иттилоотӣ- маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ;

- ташаккули дониш, маҳорат ва малакаи донишҷӯён тавассути таълими фанни таърих дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Натиҷаи бадастомада дар таҳқиқи паҳлуҳои методикаи таълими таърих дар ташаккули салоҳияти донишҷӯён ҳамчун сарчашма хизмат менамояд. Диссертатсия ҷанбаҳои педагогии ташаккули салоҳияти иттилоотӣ - маърифатии донишҷӯёнро тавассути омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик ҳамчун заминаи бунёдӣ - методологии ташаккули салоҳиятнокӣ, роҳу равиши вусъатбахшии салоҳияти иттилоотӣ - маърифатии донишҷӯён, чун омили бозэтимодии рушди салоҳиятмандӣ дар фаъолияти касбӣ дар назар дорад. Натиҷаи таҳқиқот дар таҳияи барномаҳо, ва хондани курсҳои махсус барои донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва олии касбии равиши омӯзгорӣ, омода намудани роҳнамо ва дастурҳои методи омӯзгорон мувофиқ мебошад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаи таҳқиқот. Асоснокӣ ва эътимоднокии натиҷаи таҳқиқот ба воситаи назария ва амалияи кор тавассути омӯзиши асарҳои таърихӣ, фалсафӣ, психологӣ, педагогӣ ҳосил мегардад. Тавассути истифодаи усули муқоисавӣ, асоснок будани нуқтаҳо, ки дар фарзияи таҳқиқоти диссертатсионӣ пешниҳод гардидаанд, ошкор гардид. Муқоисаи натиҷаи бадастомада дар гурӯҳҳои таҷрибавию озмоишӣ, таҷрибаи шахсии муаллиф ба сифати омӯзгори фанни таърих ва омӯзгорони ин

фанни таълимӣ мавриди истифода қарор гирифт.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ.

Диссертатсия бо бандҳои зерини шиносномаи ихтисоси илмии 13.00.08 – Назария ва методикаи таҳсилоти касбӣ (13.00.08.04 – Назария ва методикаи фанҳои гуманитарӣ) мувофиқат менамояд: *бахши 1*- Методологияи таҳқиқот оид ба назария ва методикаи таҳсилоти касбӣ (дидгоҳҳои илмӣ ба таҳқиқи рушди таҳсилоти касбӣ, робитаи назария ва методикаи таҳсилоти касбӣ бо соҳаҳои илми педагогӣ ва илмҳои дигар; робитаи мутақобили назария ва методикаи таҳсилоти касбӣ бо амалия; методҳои таҳқиқи таҳсилоти касбӣ); *бахши 10* - Омодагии мутахассисон дар низомии таҳсилоти бисёрсатҳ; *бахши 11* - Технологияҳои муносири таҳсилоти касбӣ; *бахши 13* - Муҳити таҳсилоти муассисаи таълимии касбӣ.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот аз инҳо иборат аст.

Саҳми шахсии довталаб дар таҳлили ҳамаҷонибаи масъалаҳои вобаста ба таҳқиқот; дар пажӯҳиши дурусти таҳқиқотҳои назариявӣ ва амалӣ, гирдоварию таҳлили маводҳо; дар истифодаи силсилаи усул ва методҳо вобаста ба мавзӯ, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот; дар заминаи кори таҷрибавӣ ва тасдиқи амалии муқаррароти кори илмӣ дар давоми озмоиш, таҳлили натиҷаи коркарди маводҳои таҷрибавӣ, таҳия ва ба нашр расонидани мақолаҳои илмӣ, иштирок дар чорабиниҳои илмӣ, конференсияҳо, ҳамоишҳои илмию амалӣ, ҷамъбасти натиҷаҳои аз таҳқиқот бадастомада ва таҳияи диссертатсия инъикос инъикос ёфтааст.

Тавсиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Муаллифи диссертатсия ба ҳайси омӯзгори фанни таърих аз соли 2000 то 2009 фаъолият намуда, аз соли 2009 то ба имрӯз дар раёсати таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон адои вазифа менамояд. Ӯ ба усулҳои пешниҳодшуда дар ҷараёни дарсҳои таърих ҷиҳати ташаккули салоҳияти иттилоотӣ- маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ шиносоии пухта дошта, натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсиониро дар конференсияҳои илмӣ, семинарҳои илмӣ- методӣ, ҷаласаҳои кафедраи донишкадаи бозомӯзии кормандони маориф, ҷаласаҳои Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, машварати методии кафедраи омӯзгорони фанни таърихи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ тавсиб ва тасдиқи худро ёфтаанд. Илова ба ин, натиҷаҳои асосии диссертатсия дар нашрияҳои илмӣ тақризшаванда ва маҷмӯаи маводи конференсияҳо дар нашрияҳои илмӣ тақризшаванда дар шакли мақола ва фишурдаҳои илмӣ ба таърих расида, дар конференсияҳои илмӣ амалии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон ироа шуданд.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти

диссертационӣ мазмуни асосии таҳқиқотро ифода намуда, дар 6 номгӯи мақолаҳои илмӣ, ки 3 номгӯи он дар нашрияҳои илмӣ тақризшавандаи феҳристи тавсиянамудаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2 номгӯӣ он дар маҷмӯаи маводи конференсияҳо ва 1 номгӯӣ дастури таълимӣ ба таъб расидааст.

Сохтори диссертатсия: Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, шаш зербоб, хулоса, феҳристи адабиёт ва рӯйхати манобеи дигар, дар маҷмӯъ аз 176 саҳифаи ҷопи компюторӣ иборат аст.

МАЗМУНИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима аҳамият ва мубрамияти мавзӯи диссертатсия асоснок гардида, объект, ҳадаф, вазифа, фарзия ва проблемаи таҳқиқот, дараҷаи омӯзиши мавзӯ, асосҳои методология назариявӣ, навгонӣ ва арзиши назариявӣ амалӣ, маълумот дар бораи марҳилаҳои пойгоҳи таҳқиқот ва нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда манзур шудааст.

Боби аввал «Ҷанбаҳои педагогии ташаккули салоҳияти иттилоотӣ - маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар раванди таълими фанни таърихи халқи тоҷик» унвон дошта, шаш зербобро дар бар мегирад.

Дар фасли якуми боби якум «**Ташаккули салоҳияти таърихии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ, ҳамчун мушкилоти педагогӣ**» ном дошта, ташаккуд додани тавоноии маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ яке аз самтҳои муҳимтарини назариявӣ ва амалии на танҳо илми педагогика, балки аксари илмҳо ба шумор меравад.

Ҷаҳонишавӣ ва ворид гардидан муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ ба низоми ягонаи таҳсилот ва талаботҳои низоми Болонӣ моро водор менамояд, ки сари ин масъала андеша ронем. Замони муосир ба мутахассисони соҳибтаҷрибаи дорои нерӯи қавӣ дар ҳалли проблемаҳои мураккаби ҳаётӣ ва ҷавобгӯ ба талаботи бозори меҳнатии дохилӣ ва хориҷӣ ниёз дорад.

Истилоҳи «салоҳият», «салоҳиятноқӣ», «муносибати салоҳиятноқ» дар адабиёти педагогӣ чунин маъниҳоро ифода мекунанд:

- салоҳият – маҷмӯи масъалаҳои, ки шахсият онҳоро дар раванди маърифатӣ масъалаи омӯхта ва таҷрибаи рӯзмарра аз худ кардааст;
- салоҳиятноқӣ – ин соҳиби салоҳият будан дар иҷрои вазифаи дар пеш истода оид ба омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик.

Салоҳиятноқӣ - ин таҳсилоти самаранокест, ки дар натиҷаи он хонанда ё донишҷӯ ба маҷмӯи салоҳиятҳои иттилоотӣ - маърифатӣ соҳиб гашта, онро дар ҳаёти мустақилона бобарор татбиқ менамояд.

Салоҳиятҳои асосӣ дар сатҳи якум, намудҳои фаъолияти мебошанд, ки роҳи ҳалли онҳоро бояд хонанда ё донишҷӯён намоиш диҳанд. Дар навбати дигар онҳо барои ҳалли бомуваффақияти мушкилот – супоришҳо барои муайян кардан, муқоиса намудан, шарҳ додан, кор карда баромадан, ҳамгиро гардонидан истифода мешавад. Шумо метавонед ҳангоми омӯзиши маводи таълимӣ аз фанни таърихи халқи тоҷик дар як вақт аз ду самт истифода баред:

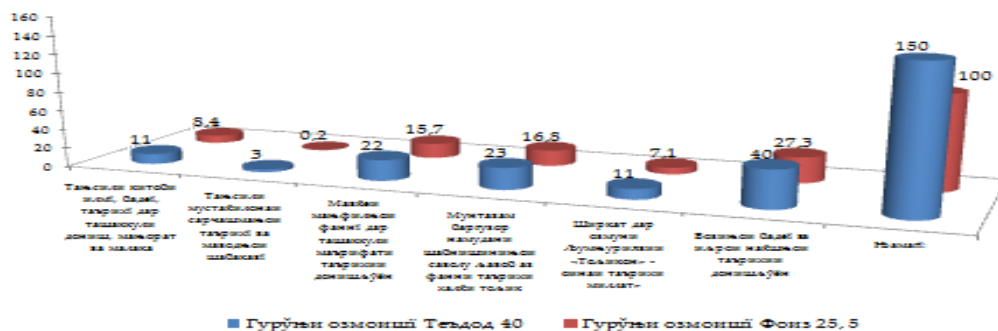
а) ба таври анъанавӣ: аз назария ва амалия (ба шарте, ки хоҳиши хонанда ва донишҷӯро дар раванди омӯзиши маводи назариявӣ таъмин ва қонеъ карда тавонем);

б) ба воситаи муносибати салоҳиятноки: аз амалия ба назария (ҳамчун усули беҳтарин барои ба роҳ мондани раванди ташаккули салоҳиятноки) гузашта тавонанд.

Ин намунаҳо (варианти) бояд дар раванди таълим ҷойи худро дошта бошанд ва интихоби онҳо ба омилҳои зерин вобаста аст:

- ба инобат гирифтани имкониятҳои иттилоотӣ- маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ зимни таълими фанни таърихи халқи тоҷик;
- ба эътибор гирифтани хусусияти маводи омӯзишӣ аз фанни таърихи халқи тоҷик;
- ба эътибор гирифтани сатҳи рушди фаъолияти умумитаълимии донишҷӯён ва салоҳиятнокии иттилоотӣ- маърифатии онҳо.

Корҳои таърибавӣ - озмоишӣ онд ба ташаккули салоҳияти иттилоотӣ- маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ тавассути омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик (гурӯҳи озмоишӣ)

Маъсалаи ташаккул додани салоҳиятҳои таълимӣ бошад, ин ҳадафҳои дурнамои таълим буда, ҳамчун маҳаки асосии меъёри сифати таълим ва стандартҳои он хизмат мекунад. Бо ақидаи И.Д. Бутузов муносибати босалоҳият дар таълими фанни таърихи имконияти зеринро ба вуҷуд меорад:

- баёни дониш бо истифода аз тарзи беҳтарини омӯхтани он ҳангоми таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ;
- гузариш аз талаботи байнифаннӣ ва ҳамгироӣ ба натиҷаи раванди таълим;
- пайвастании мақсади таълим ба талаботи бозори меҳнати зудтағйирёбанда;

- равона намудани фаъолияти инсон ба вазъиятҳои гуногуни касбӣ ва ҳаёти мустақилона. [16, с. 20-29].

Бисёр корҳои олимон ба омӯзиш ва таҳқиқи фаъолияти маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таъсилоти миёнаи касбӣ аз ҷониби олимони Л. И. Божович, Л. А. Венгер, [17, с. 336], Н. Н. Поддьяков, [66, с. 147], М. Лутфуллозода, [52, с. 438], Ф. Шарипов [112, с. 283] ва дигарон бхшида шудаанд. Аз он ҷумла оид ба кунҷқобии донишҷӯён ҳангоми омӯзиши фанни таърих олимони Д. Н. Годовиков, В. Ч. Ревазов [74, с. 21], А. И. Сорокина [84, с. 78] ва дигарон андешаҳои беҳтарин пешниҳод намудаанд. Ба завқи маърифатии донишҷӯён олимони Г. И. Щукин, [116, с. 230], В. И. Загвязинский [36, с. 37- 57], П. Г. Сирбиладзе [85, с. 306], Т. А. Куликов [42, с. 50], Т. А. Шукурова, [113, с. 50], М. Шайхов [110, с. 28] ва дигарон тавачҷуҳи хоса зоҳир намудаанд.

Дар баъзе сарчашмаҳо силсилаи салоҳиятҳои коммуникативӣ, салоҳиятҳои фарҳангӣ ва салоҳиятҳои маърифатӣ - таҳлилий, маърифатӣ - эҷодӣ, маърифатӣ - таҳқиқӣ, тавассути омӯзиши фанни таърих дар донишҷӯён бедор намудани ҳисси дарк ва қадр кардани дастовардҳои истиқлолият ва устувории сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, маданӣ ва фарҳангӣ ишора гардидааст. Ба ташаккули маҳорат ва малакаи донишҷӯён В. А. Крутецкий пайравӣ намуда, менависад: «Маҳорат - ин ҳамеша доштани қобилият ба фаъолияти муайян дар соҳае мебошад. Он танҳо дар соҳаи мушаххаси фаъолияти инсон мавҷуд аст. Аз ин рӯ онҳоро ошкор намудан танҳо дар фаъолияти мушаххаси инсон имконият дорад» [45, с. 199].

Масалан, Э. А. Голубева тасдиқ менамояд, ки «донишҷӯён қудрате доранд, ки тамоми амалҳои таълимӣ тавассути ақлашон бо таъба ба маводҳои берунӣ ва тамоилҳои гуфторӣ иҷро намоянд» [24, с. 84- 100]. Ю. А. Смирнов [82, с. 81] чунин меҳисобад, ки лаёқат ҳамчун

хосияти махсуси психологии инсон, дар шароити бобарор ичро намудани амалҳои ӯ истифода бурда намешавад.

Фарқияти лаёқатҳои махсус ва умумии донишҷӯёнро Д. Н. Завалишин ба ҳам мепайвандад, ки мутобиқи андешаи ӯ лаёқат на аз рӯи низоми вазифавии психоогӣ, балки аз рӯи шаклҳои фаъолияти донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ баҳогузори карда мешавад.

Дар зербоби дуҷум «Мавқеи стандарт, барнома ва китоби дарсӣ дар ташаккули маданияти башардӯстонаи донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ» диққати асоси ба андешаҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ- Пешвои Миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёмашон аз 26.12. 2019 ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дода шудааст, ки таъкид менамоянд: *«Арзиши илмии таҳқиқоти бунёдии «Тоҷикон», ки аз ҷониби Бобоҷон Ғафуров тавассути заҳматҳои бисёрсола анҷом дода шудааст, моро бо олами пурҷилои таърихи миллатамон шинос менамояд».*

Дар шароити муосири ҷаҳонишавии таҳсилот, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ, фаъолона ба ташаккулёбии ҷаҳонбинии донишҷӯён тавассути дарсҳои таърих ва таърихи пурғановати миллати тоҷик таъсир расонида, тарбияи маънавӣ- ахлоқии онҳоро тавоно гардонида, бухрони маънавию аз ҷомеа дур месозанд.

Дар раванди омӯзиши фанни таърих донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ, ҳар чи бештар ба он равона карда мешаванд, ки аз раванду ходисаҳо далелҳоро мустақилона ҷустуҷӯ ва пайдо намуда тавонанд. Фанни таърих дар тамоми муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ як хел омӯхта намешавад. Аммо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии самти омӯзгорӣ масъала тамоман дигар хел сурат мегирад.

Дар блоки 1-и нақшаҳои таълимӣ, ки характери умумигуманитарӣ ва умумиҷамъиятӣ доранд, омӯзиши 6 фанни асосии тавсияшаванда дар тамоми муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон новобаста аз шакли ташкилию ҳуқуқӣ ва мансубияти идоравишон дар ҳаҷми соатҳои пешбинишудаи нақшаи таълимӣ ҳатмӣ мебошад:

1. Забони тоҷикӣ (аз рӯи ихтисос);
2. Таърихи халқи тоҷик;
3. Забони русӣ;
4. Забони хоричӣ;
5. Фалсафа;
6. Тарбияи ҷисмонӣ.

Омода намудани мутахассиси соҳаи таърих дар асоси талаботи Стандарти давлатии таҳсилот, нақшаи таълимӣ, барномаҳои таълимӣ ба роҳ монда мешавад. Нақшаҳои таъламии ихтисос дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар асоси Стандартҳои давлатии таҳсилот

таҳия гардида, муҳлати фаъолияти он панҷ сол мебошад. Дар асоси он омӯзгорон нақшаи таълимии корӣ месозанд, ки як сол амал карда метавонад. Қисматҳои асосии нақшаи таълимиро инҳо ташкил медиҳанд:

- нақша ё чадвали чараёни таълим;
- бучаи вақти донишҷӯ (сарбории умумии донишҷӯ);
- нақшаи чараёни таълим бо назардошти ҳаҷм ва пайдарпайии омӯзиши фанҳои алоҳида ва тақсимооти онҳо аз рӯи намудҳои машғулиятҳои таълимӣ (муस्ताқилона ва аудиторӣ), шаклҳои санҷишҳои фосилавӣ ва аттестатсияи ҷамъбасти донишҷӯён.

Нақшаи намунавии таълим барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ аз тарафи идораи марбути мақомоти соҳаи маориф таҳия шуда, кафедра ва факултети муассисаи таълимӣ дар асоси он нақшаҳои таълимии худро тартиб медиҳанд.

Ҳама гуна нақшаҳои таълимӣ, бояд дар асоси нақшаи таълимии базавии намунавӣ, ки аз тарафи Вазорати маорифи ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод мегардад, таҳия гарданд. Миқдор ва ҳаҷми соатҳои омӯхташаванда бояд аз ҳаҷми соатҳо ва миқдори фанҳои дар Стандарти давлатии таҳсилот ва нақшаи намунавии аз тарафи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳодшуда зиёд ё кам набоянд. Ҳангоми таҳияи нақшаи таълим, шакли таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ ба монанди, муассисаҳои олии касбӣ, (бо назардошти миқдори донишҷӯён дар гурӯҳҳои таълимӣ) чунин мебошад: - дарси назариявӣ ё лексия; - дарсҳои амалӣ; - семинар ё коллоквиум; - дарсҳои лабораторӣ; - шаклҳои дигари таълим; - таҷрибаомӯзии таълимӣ; - таҷрибаомӯзии истехсолӣ; таҷрибаомӯзии пеш аз дипломӣ; - намудҳои дигари таҷрибаи гурӯҳӣ бояд ба назар гирифта шаванд.

Ҳаҷми максималии сарбории донишҷӯён дар шакли таҳсилоти фосилавӣ дар 1 ҳафта ба миқдори 54 соат бо назардошти соатҳои аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ (муस्ताқилона) муайян карда шудааст. Лекин барои донишҷӯён дар шакли рӯзонаи таълим набояд аз 27 соат дар ҳафта зиёд бошад, соатҳои дарси тарбияи ҷисмонӣ ва фанҳои факултативӣ ба он дохил намешаванд.

Ҳангоми иҷрои барномаҳои таълимӣ муассисаи таҳсилоти миёнаи касбӣ ҳуқуқ дорад:

- ҳаҷми соатҳои умумии ба фанҳои таҳассусӣ ҷудошударо метавонанд то 5% ва барои фанҳои алоҳида то 10% тағйир диҳанд;
- силсилаи фанҳои гуманитарӣ ва иҷтимоӣ-иқтисодиро иборат аз 10 фан интихоб намоянд, ки дар Стандартҳои давлатии таҳсилот нишон дода шудааст ва аз онҳо 6 фаннашро асосӣ ҳисобанд (забони тоҷикӣ, забонҳои хориҷӣ, тарбияи ҷисмонӣ, таърихи халқи тоҷик, философия, забони русӣ).

Дар ин хангом ҳамгирии фан ба курсҳои байнисоҳавӣ бо нигоҳдошти минимуми мазмун имконпазир аст:

- таълими фанҳои гуманитарӣ ва иҷтимоӣ-иқтисодиро дар намуди лексияҳо, дарсҳои амалӣ, сименарҳо аз рӯи барнома, ки бо назардошти хусусиятҳои минтақавӣ, милливу-маҳаллӣ ва касбӣ таҳия шудаанд, ба роҳ мемонанд;
- машғулиятҳоро аз рӯи фанни тарбияи ҷисмонӣ дар тамоми шаклҳои таҳсилот ба нақша тиранд;
- ҳаҷм, шакл, мазмун ва мундариҷаи таълими фанҳои алоҳидаи ба сикли гуманитарӣ, иҷтимоиву иқтисодӣ, математикиву табиатшиносӣ дохилшавандаро дар самти фаъолияти муассиса муайян намоянд;
- дар шакли муайяннамудаи Стандарти давлатии таҳсилот номгӯи ихтисосҳо, номгӯи фанҳои таҳассусӣ, ҳаҷм ва мазмуну мундариҷаи он ва инчунин шакли назорат аз болои онҳо муайян карда шавад.

Омилҳои дигар дар ташаккули маданияти башардӯстонаи донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ *катиба ва китобиносии, ономастика, тапонимика, этнонимика, гидронимика, генеалогия, антропонимика, антропология ва оилаҳои забонҳои ҷаҳони мебошад.*

Дар факултети таърихи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии самти омӯзгорӣ барои омӯзиши фанҳои таҳассусӣ яъне таърих 4411 соат ҷудо гардидааст, ки аз он 124 соаташ барои омӯзиши «*Таърихи маданияти халқҳои ҷаҳон*», 312 соат барои омӯзиши «*Таърихи дунёи қадим*», 272 соат барои «*Таърихи асрҳои миёна*», 272 соат барои омӯзиши фанни «*Таърихи наву навтарини давлатҳои Аврупо ва Амрико*», барои омӯзиши «*Таърихи халқи тоҷик*» 784 соат, «*Таърихи Россия*» 460 соат ҷудо карда шудааст, ки басанда мебошад.

Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии самти омӯзгорӣ барои ташаккул додани салоҳияти таърихӣ донишҷӯён фанни «*Таърихи наву навтарини Осиёю Африка*» 155 соат, фанни «*Историографияи таърихи наву навтарини давлатҳои Аврупо ва Амрико*», 88 соат пешбинӣ шудааст. Дар ташаккули салоҳияти таърихӣ донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии самти омӯзгорӣ барои омӯзиши фанни «*Манбаиҳои таърихи халқи Тоҷик*» 100 соат, «*Археология*» (*Бостониносии*) 72 соат, «*Кишвариносии*» 68 соат, «*Историографияи таърихи халқи тоҷик ва Россия*», 188 соат ниҳоят муҳим мебошад.

Барои ташаккул додани салоҳияти таърихӣ донишҷӯён «*Таърихи халқҳои ҷаҳон*» 128 соат, «*Этнография*» (*Киёфиносии*), 108 соат, «*Музейиносии*» 114 соат, «*Архивиносии*» 114 соат, фанни «*Ҳуқуқи Конституционӣ*» 106 соат, «*Ҳуқуқи граждани*» 136 соат ҷудо гардидааст.

Инчунин дар ташаккули салоҳияти таърихии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии самти омӯзгории Ҷумҳурии Тоҷикистон омӯзиши фанҳои «*Таърихи Ҷумҳурии Тоҷикистон*» дар ҳаҷми 98 соат, «*Компонентҳои миллӣ- минтақавии муассиса*» дар ҳаҷми 50 соат ва курсҳои интихобии донишҷӯён дар ҳаҷми 58 соат, фанҳои факултативӣ дар ҳаҷми 40 соат омӯхта мешавад.

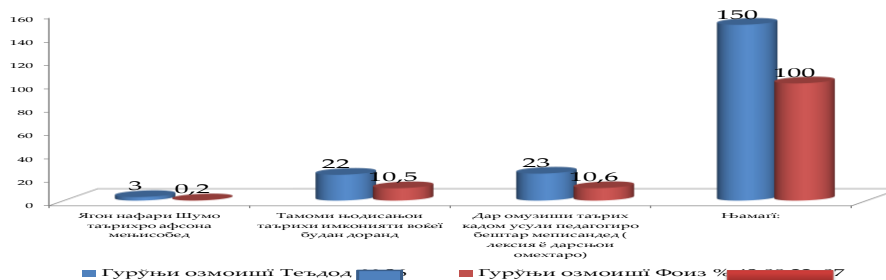
Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ миқдори умумии соатҳои таълими назариявӣ 9294 соат буда, муҳлати азхудкунии барномаи асосии таҳсилот 255 ҳафтара ташкил медиҳад, ки аз он:

- барои таълими назариявӣ - 160 ҳафта; - сессияи имтиҳонот ва рейтинг - 30 ҳафта;
- таҷрибаомӯзии омӯзгорӣ - 14 ҳафта; - аттестатсияи давлатии ҷамъбасти – 5 ҳафта;
- таътилҳо – 42 ҳафта; - рухсатии баъди хатми муассиса - 4 ҳафтара ташкил медиҳад.

Дар зербоби сеюми боби якум «Шароитҳои педагогии ташаккули салоҳияти касбии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ»-и самти омӯзгорӣ барои фаъолияти касбӣ асоснок гардонида шудааст. Дар зери мафҳуми шароитҳои педагогӣ мувофиқи луғати энциклопедии фалсафӣ, «он аз чӣ вобаста мебошад, чӣ мавҷудияти ашё, ҳолат, ҷараёно ошкор менамояд фаҳмида мешавад. Пурзӯр намудани омодагии касбии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии самти омӯзгорӣ дар ҷараёни омодагии касбӣ ифодаи хешро дар нақшаҳои таълимӣ, Стандарти давлатӣ, барнома ва китобу дастурҳои таълимӣ, ҳуҷҷатҳои меъёрӣ ҳуқуқӣ пайдо намуда метавонад».

Оид ба масъалаи мазкур Л. П. Аристова қайд менамояд: «Фаъолият аз худ мунтазамӣ, худинкишофӣбӣ, худтакмилдиҳӣ, низоми ҳамкориҳои субъект бо олам мебошад, ки дар ҷараёни он бохти образи психологӣ рӯй медиҳад». [4. с. 138]. Э. Ф. Зеер таъкид менамояд, дар ҳолати тағйир ёфтани предмети фаъолият, мақоми фаъолияти низ иваз [39, с. 48] мегардад.

Дар ташаккули салоҳияти таърихии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ, омӯзиши таърихи асрҳои миёна, асарҳои таърихӣ ва ҷуғрофии муаллифони тоҷику – эронӣ ва араб Табарӣ, Нархашӣ, Ибн Ҳавқал, Ибн Хурдодбек, Истахрӣ, Белозурӣ, Байҳақӣ, Гардезӣ, Ҷувайнӣ, Рашид– ад– Дин, Утбӣ, Фирдавсӣ, Шараф ад– Дини Яздӣ, Мирхонд, Хондамир ва даҳҳо муаррихони дигар ҳамчун сарчашма хизмат менамояд. [133, с. 114].

Ҳамин тавр, гуфтан мумкин аст, ки ба шароитҳои педагогии ташаккули салоҳияти таърихии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ инҳо дохил мешаванд:

- баланд бардоштани сифати таълим ва омодагии касбии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;
- дар асоси дониши воқеӣ ба муассисаҳои таҳсилоти касбӣ қабул намудани доктарагон ҳам шартномавӣ ва ҳам бучавӣ;
- даст кашидан аз қабули доктарагон дар низомии тестӣ, ки салоҳияти муоширатӣ ноаён менамояд;
- риояи ҷиддии оинномаи муассиса оид ба муносибат ба таълим ва омодагии касбӣ;
- таъминоти аудиторияҳои таълимӣ бо технологияи муосири таълим, китоб, дастурҳои илмӣ-методӣ ва воситаҳои аёнӣ;
- баргузор намудани дарсҳои тарбиявӣ дар асоси маводҳои таърихӣ;
- дар кабинетҳои таълимӣ ташкил додани гӯшаи китоб, барои худомӯзӣ ва корҳои беруназсинфии донишҷӯён;
- ташкил додани чадвали маҳфилҳои фанӣ бо пайнавиш ва маърузаҳо;
- натиҷагирӣ аз рейтингҳои санҷишҳои даврӣ ва ниҳой дар гурӯҳи академӣ бо иштироки волидон, ки муайянкунандаи шароити педагогӣ мебошад.

Мафҳуми «шароитҳои педагогӣ» дар педагогикаи муосир гуногуншакл ва гуногунмаъно буда, Л. В. Львов таҳқиқотхоро оид ба шароитҳои педагогӣ таҳлил намуда, нуқтаи назари асосиро дар бораи «шароитҳои педагогӣ» чунин ҷудо менамояд:

- шароити педагогӣ- ин ҳолатест, ки аз он натиҷаи таҳсил вобастагӣ дорад (Ю. К. Бабанский, М. И. Ерецкий, П. И. Пидкасистый);
- дар зери мафҳуми шароитҳои педагогӣ маҷмӯи тадбирҳои таълим- тарбия фаҳмида мешавад, ки таъминкунандаи ташаккули шахсиятии омӯзгори ояндаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мегардад.
- шароити педагогӣ- ин муҳит ва имконият, шакл, метод, восита ва муҳити моддӣ- фазоӣ мебошад, ки омилҳои педагогӣ татбиқ мегарданд;

- таъмини самараноки иҷрои вазифа намудан ва инкишофи низоми педагогӣ (М. Е. Дуранов, М. В. Зверев, Н. В. Ипполитов, А. Я. Найн, С. Л. Рубинштейн и другие);
- шароити педагогӣ– тавсифи субъекти фаъолияти педагогии омӯзгор, фаъолияти донишчӯён ва муносибати донишчӯён ба фан мебошад;
- муҳити зоҳирӣ ва дохилӣ муассисаҳои таълимӣ ва ҳамкорӣ бо он (С. А. Дынина, Б. Г. Куприянов ва дигарон) [40].

Н. В. Ипполитов ва Н. Н. Стерхов қайд менамоянд, ки шароити педагоги, яке аз омилҳои низоми педагогӣ мебошад. Шумо метавонед ҳангоми омӯзиши маводи таълимӣ аз фанни таърихи халқи тоҷик дар як вақт аз ду самт истифода баред:

а) ба таври анъанавӣ: аз назария ва амалия (ба шарте, ки хоҳиши хонанда ва донишчӯро дар раванди омӯзиши маводи назариявӣ таъмин ва қонеъ карда тавонем);

б) ба воситаи муносибати салоҳиятноки: аз амалия ба назария (ҳамчун усули беҳтарин барои ба роҳ мондани раванди ташаккули салоҳиятноки) гузашта тавонанд. Ин вариантҳо бояд дар раванди таълим ҷойи худро дошта бошанд ва интихоби онҳо аз омилҳои зерин вобаста аст:

- ба инобат гирифтани имкониятҳои иттилоотӣ- маърифатии донишчӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ зимни таълими фанни таърихи халқи тоҷик;
- ба эътибор гирифтани хусусияти маводи омӯзишӣ аз фанни таърихи халқи тоҷик;
- ба эътибор гирифтани сатҳи рушди фаъолияти умумитаълимии донишчӯён ва салоҳиятнокии иттилоотӣ- маърифатии онҳо.

Дар зербоби чоруми боби дуюм- сухан дар бораи «Таълимии таърихи халқи тоҷик- яке аз омилҳои асосии ташаккулдиҳандаи лаёқат, қобилият ва маърифати донишчӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ» меравад. Дар Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23.12.2022 омадааст: *«Фаромӯш набояд кард, ки пешрафти давлат ва ояндаи ободи Ватан аз сатҳи донишу маърифатнокии мардум вобастагии мустақим дорад. Зеро бесаводӣ, ҷаҳолат ва хуруфот ба инсон танҳо бадбахтӣ меоварад ва боиси ақибмонию ҷомеа ва касоди давлат мегардад»*. [67].

Аз ин бар меояд, ки вазифаи асосии омӯзгори фанни таърих дар шароити муосир аз он иборат аст:

- омӯзгори фанни таърих дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ бояд донишчӯёнро дар рӯҳияи сифатҳои баланди шаҳрванди тарбия намояд;
- дуюм, ҳешро ба тағйиротҳои рӯйдод дар Тоҷикистон ва олами атроф мутобиқ сохта тавонад;

- ба тағйиротҳои иҷтимоӣ таъсири мусбӣ расонида тавонад ва ҳешро ба он мутобиқ созад;

-мавқеи фаёли ҳаётӣ дошта, ба тамоми рӯйдодҳо танқидӣ нигариста, одамони атрофро дуруст дарк намуда, ҳурмату эҳтироми онҳоро ба ҷо оварад.

Бо ёрии таърихи халқи тоҷик, махсусан таърихи халқи ҳеш, омӯзгор метавонад дар донишҷӯён шахсияти дорои сифатҳои баланди демократиро ташаккул диҳад, донишҷӯён тавассути омӯхтани манбаю сарчашмаҳои таърихӣ тафаккури танқидиашон ташаккул ёфта, ҳаҷҳои гузаштаю имрӯзаро ибраз намуда, донишҷӯро ба андешарони танқидӣ, ҳақиқатҷӯӣ водор намуда, ба ҳулосабарорӣ рӯ ба рӯ намуда, тавоноии маърифатиро ташаккул диҳад.

Аз соли 2004 муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ аз сохтори пешина техникум, ба коллеҷ табдил пазируфта, сохторашон ба кулӣ тағйир дода шуд. Дар навбати дигар, бо мақсади гузаштан ба фазаи ҷаҳонии таҳсилот аз низоми анъанавӣ ба низоми кредитии таҳсилот ва дертар ба фазаи таҳсилоти фосолавӣ ворид гардиданд, ки мақсади асосии он баланд бардоштани сифати таълим ва омодагии кадрӣ мебошад.

Лаёқати маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ аз замони таҳсил дар мактаб оғоз гардида, дар муассисаҳои касбӣ ташаккул ва инкишоф меёбад. Фаёлияти таълимӣ- маърифатӣ- ин ҷараёни пайдарҳам аз бар намудани дониш, маҳорат ва малака аз ҷониби донишҷӯ зери роҳбарии омӯзгор мебошад. Аз ин мебарояд, ки барои ба даст овардани дараҷаи баландии эҷодӣ ва фаёлияти маърифатӣ донишҷӯён, дар низоми анъанавӣ навгонҳои педагогӣ ворид намуда, хусусиятҳои маъмурӣ ва фармонфармоиро берун намуда, ҳамкориро бештар ворид намудан зарур мешуморанд.

Дар мазмуни технологӣ, фаёлияти маърифатии таърихии донишҷӯён аз ҳисоби инҳо таъмин карда мешавад:

- ворид намудани технологияи самараноки педагогӣ дар раванди таълими фанни таърих;
- истифодаи доимии робитаи байнифанӣ дар ҷараёни дарс;
- баланд бардоштани дараҷаи илмии омӯзиши фанни таърих;
- васеъ истифода бурдан аз технологияи ахборотӣ-коммуникативӣ;
- ташкили ҷараёни дарккунии шахсиятии таҷрибаи таърихӣ.

Барои ин дар дарсҳои таърих дар назди худ мақсад гузоштан зарур аст:

- тавассути омӯзиши фанни таърих инкишоф додани тафаккур ва малакаю маҳорати меҳнатӣ, ақлонию инкишофи нутқи донишҷӯён;
- дар раванди омӯзиши фанни таърих, инкишоф додани озодии баёни андеша, ки яке аз воситаҳои асосӣ ноил гардидан ба дониш мебошад;

- ба донишчӯён имконият дода шавад, ки далелҳои таърихро донанд, робита ва муносибати байни онҳоро фаҳманд, ходисаҳои таърихро тавсиф карда тавонанд.

Дар зербоби панҷуми боби дуюм, сухан дар бораи - «Омилҳои объективӣ ва субъективӣ дар ташаккули тавоноии маърифатии донишчӯён дар раванди дарсҳои таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ» меравад. Донишчӯён, дар чараёни гузаронидани дарси таърихи халқи тоҷик, бояд омилҳои объективӣ ва субъективиро фарқ карда тавонанд, ки аз он сифати инкишофи тавоноии маърифатии донишчӯён саҳт вобастагӣ дорад. Ба омилҳои объективӣ онро варид намудан мумкин аст: муносибат, роҳ, метод, тарз ва усулҳои дарсгузаронӣ, ки таъминкунандаи шароити хуби таълим, дар ташаккули тавоноии маърифатии донишчӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ шуда метавонад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паём ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид менамояд: *«Мо мактабро ба ҳайси боргоҳи илму дониш, саводу маърифат ва омӯзгорро чун шахси мафкурасозу тарбиятгари насли наврас эътироф карда, ба онҳо арҷу эҳтиром гузоштанро аз ҷумлаи масъалаҳои муҳимтарин медонем. Зеро агар мактаб ва омӯзгор набошад, сатҳи маърифатнокии мардум наст мегардад, миллат бесавод менамояд, ҷомеа ба ҷаҳолат гирифта мешавад ва дар натиҷа оромиву сулҳу субот, амният ва осоиш ва муҳимтар аз ҳама, рушди давлат саҳт халалдор мегардад. Вобаста ба ин, бори дигар таъкид менамоям, ки бунёди миллати мутамаддин аз маориф оғоз меёбад»*. [153]

Таърих - яке аз илмҳои қадимӣ буда, калимаи «таърих» дар тарҷума аз калимаи юнонӣ қадимӣ маънои «нақл, ҳикоя, гуфтор, таҳқиқ»-ро ифода менамояд. Дар забони муосир мафҳуми «таърих» дар ду маъно истифода бурда мешавад: 1) илме, ки гузашта ва тамоми рӯйдодҳои онро меомӯзад; 2) илме, ки гузаштаи инсониятро меомӯзад, ки бе донишҳои он ҳозираро бунёд намуда, ояндаро сохтан номумкин мебошад. Методҳои таҳқиқоти таърихро ба се гурӯҳ тақсим намудан мумкин аст: 1. умумиилмӣ (таърихӣ, мантиқӣ ва методи табақабандӣ ё низомнокӣ); 2. махсус (хронологӣ, шунавоӣ, таърихӣ- муқоисавӣ); 3. инчунин методи дигар илмҳо (математикӣ, таҳқиқотҳои сотсилогӣ мушаххас, психологӣ ва ғайра).

Дидактики машҳур, Г. И. Щукина ва М. Лутфуллозода чунин меҳисобанд, ки дар баробари дигар шароитҳои гузаронидани дарси наҷиб, шахсияти худӣ омӯзгор муҳимтарин омилҳои субъективӣ ташаккули маърифатии донишчӯён мебошад. Роҳ ва усулҳои ташкили фаъолияти маърифатии донишчӯён аз ҷониби омӯзгор ҳамчун омилҳои объективӣ ташаккули тавоноии маърифатии донишчӯён фаҳмида мешавад. Агар омӯзгори фанни таърих дар муассиса, рӯзи таърих, маҳфили фаннӣ, семинар, конференсия, шабҳои саволу ҷавоб, корҳои тарбиявӣ, хонишҳои берунасинфиро самаранок ташкил диҳад, салоҳияти таърихӣ донишчӯён ташаккул ёфта, ба фаъолияти касбӣ хубтару беҳтар донишчӯён омода мегарданд.

Истифодаи методҳои фаъоли таълим дар марказ хело хуб ба роҳ монда шудааст, аммо таҷрибаи сафарҳои хидмати нишон медиҳад, ки дар ноҳияҳои дурдаст бештар аз тарзи анъанавии таълим истифода мебаранд ва таъминоти илмӣ- методӣ чандон қаноатбахш нест. Таҷриба ва таҳқиқоти мо собит менамояд, ки чи қадаре омӯзгор маводи таълимиро пураю дастрас нафаҳмонад, чи қадаре маслиҳат ва дастурҳои ақлона надихад, мақсади таълим ба даст намеояд.

Мо наметавонем бо андешаи Т. И. Шамов ҳамфикр набоем, ки фармудааст: «Агар дар донишҷӯ, ягон андеша, оид ба ҳал намудани мисол ё ҷавоб додан ба савол набояд, вазифаи таълимиро иҷро карда натавонад, агар қидди омӯзгор хоҳад ба донишҷӯ ёри расонад, вай бояд пеш аз ҳама кунҷқобии онро бедор намуда, ба ҳалли масъалаҳои таълимӣ омода гардонад». Тағйир додани муносибат ба корҳои таълимӣ на танҳо аз он вобаста мебошад, ки мазмуни фанни таълимӣ ва методҳои гузаронидани он чи тавранд, балки аз характери фаъолияти таълимӣ дар муассиса вобастагӣ дорад. Омилҳои берунӣ- ин он омилҳои мебошад, ки аз оила, муассисаи таълимӣ, ҷамъият бар меояд. Дар ин ҷо бояд диққатро бештар ба мустакилона ҳосил намудани дониши донишҷӯён равона намоем.

Мушоҳидаҳои педагогӣ дар раванди таҳқиқот собит намуданд, ки сабаби дараҷаи пасти инкишофи тавоноии маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар он мебошад, ки дар муносибат бо воситаҳои методӣ бисёр омӯзгорон дар дараҷаи эмпирий қарор доранд. Аз методҳои фаъоли таълим ниҳоят кам истифода мебаранд, мувофиқи он тарзи фаҳмонидани мазмуни мавод дар китоби таърихи халқи тоҷик берун намебароянд.

Мавқеи муҳимтаринро дар инкишофи тавоноии маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ, муҳайё намудани муҳити созгор дар вақти корҳои беруназтаълимӣ ташкил медиҳад. Дар ташаккули тавоноии маърифатии донишҷӯён ширкат дар озмуни ҷумҳуриявии «Тоҷикон» – «оинаи таърихи миллат», ки ба ифтихори 115-солагии академик Бобоҷон Ғафуров баргузор мегардад, ниҳоят муҳим мебошад.

Дар зербоби шашум - «Корҳои таҷрибавӣ - озмоишӣ оид ба ташаккули салоҳияти иттилоотӣ- маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ тавассути омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик» ин масъала байни донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ, олии касбӣ ва аспирантҳо фарқият ба кулلى мушоҳида мегардад, ки бештар ба воситаҳои ахбори омма дар чунин шакл робитаманд мебошад:

Ҷадвали № 1.

Омилҳои ташаккулдиҳандаи салоҳияти иттилоотӣ – маърифатии донишҷӯён	Гуруҳи озмоишӣ		Гуруҳи назоратӣ	
	Теъдод	Ҷоиз %	Теъдод	Ҷоиз %
Воситаҳои ахбори омма дар ташаккули салоҳияти иттилоотӣ – маърифатии донишҷӯён	40	25,5 %	35	25,0%

Таҳсили китоби илмӣ, бадеӣ, таърихӣ дар ташаккули дониш, маҳорат ва малака	11	8,4	10	7,1
Таҳсили мустақилонаи сарчашмаҳои таърихӣ ва маводҳои шабакавӣ	3	0,2	10	7,1
Мавқеи маҳфилҳои фаннӣ дар ташаккули маърифати таърихии донишҷӯён	22	15,7	25	15,0
Мунтазам баргузор намудани шабнишинҳои саволу ҷавоб аз фанни таърихи халқи тоҷик	23	16,8	20	10,0
Ширкат дар озмуни Ҷумҳуриявии «Тоҷикон» - оинаи таърихи миллат»	11	7,1	20	10,7
Бозиҳои бадеӣ ва иҷроӣ нақшҳои таърихии донишҷӯён	40	27,3	30	20,0
Дар умум:	150	100,0	150	100,0

Ба саволи аввал оид ба мавқеи воситаҳои ахбори омма дар ташаккули салоҳияти иттилоотӣ- маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ аз гурӯҳи озмоишӣ 40 нафар ё 25,5% ва аз гурӯҳи назоратӣ 35 нафар ё 25% мавқеи хешро муайян намуданд.

Оид ба саволи дуюми чадвал дар бораи хондани китоби илмӣ, бадеӣ, таърихӣ дар ташаккули дониш, маҳорат ва малакаи донишҷӯён таъсир дошта метавонад? Аз гурӯҳи озмоишӣ 11 нафар ё 8,4% ва аз гурӯҳи назоратӣ 10 нафар, ё 7,1% мавқеашонро муайян намуданд.

Оид ба саволи сеюм, оё таҳсили мустақилонаи сарчашмаҳои таърихӣ ва маводҳои шабакавӣ метавонад салоҳияти иттилоотӣ- маърифатии шуморо баланд бардорад? Аз гурӯҳи озмоишӣ 2 нафар ё 0, 2%, ва аз гурӯҳи назоратӣ 10 нафар ё 7,1% мавқеи худро муайян намуданд. Вақте ман, дуюмбора фаҳмонидам, ки тавассути чи мо ҳодисаҳои физикӣ, астрономӣ, химиявӣ, биологӣ, фалсафӣ, ахлокиро фаҳмида мегирем, Аҳмадов гуфт, тавассути мустақилона омӯختану мушоҳида. Хамин тавр 50- 70% донишҷӯён дарк намуданд, ки омили беҳтарини ташаккул додани салоҳияти иттилоотӣ- маърифатӣ инсон мустақилона омӯхтан мебошад.

Саволи чаҳоруми чадвал оид ба мавқеи маҳфилҳои фаннӣ дар ташаккули маърифати таърихии донишҷӯён, аз гурӯҳи озмоишӣ 22 нафар ё 17,7% ва аз гурӯҳи назоратӣ 25 нафар ё 15,0 % донишҷӯён мавқеи хешро муайян намуданд.

Оид ба саволи панҷум оид ба баргузориҳои шабнишинҳои саволу ҷавоб аз фанни таърих дар ташаккули салоҳияти иттилоотӣ- маърифатии донишҷӯён аз гурӯҳи озмоишӣ 23 нафар ё 16,8 % ва аз гурӯҳи назоратӣ 20 нафар, ё 10,7 % донишҷӯён фаъолона иштирок варзида мавқеи хешро муайян намуданд.

Оид ба саволи шашум озмуни Ҷумҳуриявии ««Тоҷикон» - оинаи таърихи миллат» ба ташаккули салоҳияти иттилоотӣ- маърифатии донишҷӯён таъсир дошта метавонад?

Донишҷӯёни гурӯҳи озмоишӣ 11 нафар ё 7,1% ва аз гурӯҳи назоратӣ 20 нафар ё 10,7 % мавқеи хешро муайян намуданд.

Саволи ҳафтуми ҷадвалро бозиҳои бадеӣ ва иҷрои нақшҳои таърихии донишҷӯён дар рӯзҳои таърихӣ ишғол менамояд. Аз рӯи ин савол аз гурӯҳи озмоишӣ 40 нафар, ё 27,3 % ва аз гурӯҳи назоратӣ 30 нафар, ё 20, 0 % донишҷӯён ширкат варзиданд.

Барои муайян кардани ҳолати мушкилотӣ дар давраи аввали корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ мо озмоиши муқаррарнамоӣ баргузор намудем. Дар ибтидои ҳар соли хониш озмоиши муқаррарнамоӣ дар он гурӯҳҳое гузаронида мешавад, ки ба озмоиш ворид карда шудаанд. Барои муайян намудани дараҷаи тавоноии маърифатии донишҷӯён муаллиф гурӯҳҳои озмоишӣ ва гурӯҳи назоратиро вобаста ба барномаи таълим пешниҳод намуд. Вақт барои ҷавоб барои гурӯҳҳо як ҳел пешбинӣ гардид ва онҳо аз рӯи ҷадвали панҷбала баҳогузорӣ карда шуданд: (5)- аъло; (4)- хуб; (3)- қаноатбахш; (2)- ғайриқаноатбахш ва дар охир ба чунин натиҷа ноил гардидем:

Ҷадвали № 2

№ т.р	Бахшҳо	Дар нимсолаи 1-уми соли таҳсили 2022- 2023			
		аъло дар %	хуб дар %	миёна %	ғайриқаноатбахш %
1	Бахши 1	-	20,4 %	37, 7 %	41,9 %
2	Бахши 2	4, 3 %	20, 8 %	34, 4 %	40,5 %
3	Бахши 3	3, 3 %	20,2 %	35, 6 %	40,9 %
4	Бахши фосилавӣ	-	22,3 %	30, 8 %	46,9 %
	Ҷамағӣ:	7,6 %	83,7	138,5	170,2

Дар ин раванд бою ғанӣ гардидани таҷрибаи ҳаётӣ, ва малакаи тафаккури аналитикии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ ҳис карда мешавад. Ба донишҷӯёни бахши 1-ум таъсири воситаҳои ахбори омма, Интернет, ки телефонҳои онҳо пайвастанд бараъло ҳис карда мешавад. Инчунин дар бахши аввал онҳо бештар ба омӯхтани фанҳои ёрирасони таърих сару кор гирифта, салоҳияти иттилоотӣ- маърифатиашон ба ташаккул ёфтани оғоз менамояд.

Дар раванди озмоиш донишҷӯёни бахши якум ягон баҳои аълоро соҳиб шуда натавонистанд, зеро дар муассиса омӯзиши фанни таърих дар ҳаҷми васеъ баргузор мегардад. 20 % донишҷӯён баҳои чор, 37,7 % баҳои “3” ва 41,9 % баҳои ғайриқаноатбахш гирифтанд.

Дар бахши дуюм 4,3 % баҳои “аъло”; 20,4 % баҳои “хуб”; 37,7% баҳои “миёна” ва 40,5 % баҳои “ғайриқаноатбахш” гирифтанд.

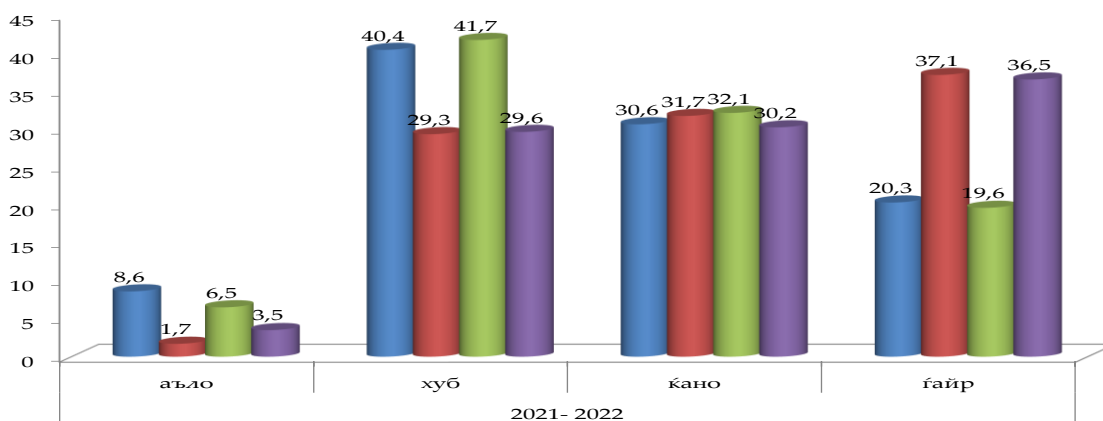
Дар бахши сеюм 3, 3 % баҳои “аъло”, 20, 2 % баҳои “хуб”, 35,6 % баҳои “миёна” ва 40,9% баҳои “ғайриқаноатбахш” гирифтанд. Дониш маҳорат ва малакаи гурӯҳҳои фосилавӣ

низ чунин натицагирӣ карда шуд: баҳои “аъло” ягон донишҷӯ сазовор нагардид, баҳои “хуб” 22,3%, баҳои “қаноатбахш” 30,8%, ва 46,9% баҳои “ғайриқаноатбахш”-ро соҳиб гардиданд.

Натиҷаи ташаккули салоҳияти маърифатӣ- иттилоотии донишҷӯёни коллеҷи омӯзгорӣ ба номи Х.Махсумова-и ДДОТ ба номи С.Айнӣ дар факултети таърих чунин арзёбӣ гардид: аз шумораи умумии донишҷӯён 7,6% бо баҳои “аъло”, 83,7% бо баҳои “хуб”, 138,5% бо баҳои “қаноатбахш” ва 172,2% бо баҳои “ғайриқаноатбахш” нимсоларо чамъбаст намуданд, ин чандон натиҷаи хуб нест, аммо донишҷӯён ҳуқуқ пайдо намуданд, ки давра ба давра қарзҳои академии худро тақрибан супорида, ба давом додани таҳсил ҳуқуқ пайдо намоянд.

Муқоиса ва муқобилгузорӣ қобилияти тавоноии маърифатӣ таърихӣ донишҷӯён натиҷаи озмоишро дар чунин шакл меорем:

Барои муайян намудани ташаккули салоҳияти иттилоотӣ- маърифатӣ донишҷӯёни коллеҷи техникаи ДТТ ба номи академик М. Осимӣ мо қорҳои озмоишӣ- таҷрибавӣ ҳешро дар даври якуми имтиҳони чамъбасти ҷорӣ сессияи зимистонаи соли таҳсили 2022-2023 дар коллеҷ оғоз бахшидем ва ин амал дар охири сол аз нав баргузор карда шуда, натиҷагирӣ ва ҳулосабарорӣ гардид.

Мо дар раванди қорҳои озмоишӣ диққати бештари худро ба он равона намудем, ки озмоишшавандагонӣ мо мефаҳманд, ки фанни таърих ифтихори миллиро дар насли наврас бедор менамояд. Бо ин мақсад аз онҳо дар асоси пурсишнома саволҳои шифоҳӣ пешниҳод намудем, ки чаро шумо фанни таърихро меомӯсед? Бештар аз 35% донишҷӯёни коллеҷи техникаӣ ва 40% донишҷӯёни коллеҷи омӯзгорӣ ҷавоб доданд, ки барои худшиносӣ, ифтихор, зеро бе донишҳои таърих инсон кӣ будан, аз кучо омадан ва мақсади зиндагӣ пешрафтро намефаҳмад.

Бештар аз 58% донишҷӯёни коллеҷи техникаи ДТТ ба номи Осимӣ ва 60%

донишчўёни коллечи омўзгории ба номи Хосият Махсумоваи ДДОТ ба номи С. Айнӣ «Ғалабаи халки Советиро дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ» маҳсули қувваи рўҳиявии халки Советӣ баҳогузорӣ карданд.

Барои муқоиса ва муқобилгузорӣ қобилияти тавоноии маърифати таърихии донишчўён натиҷаи озмоишро дар чунин шакл меорем:

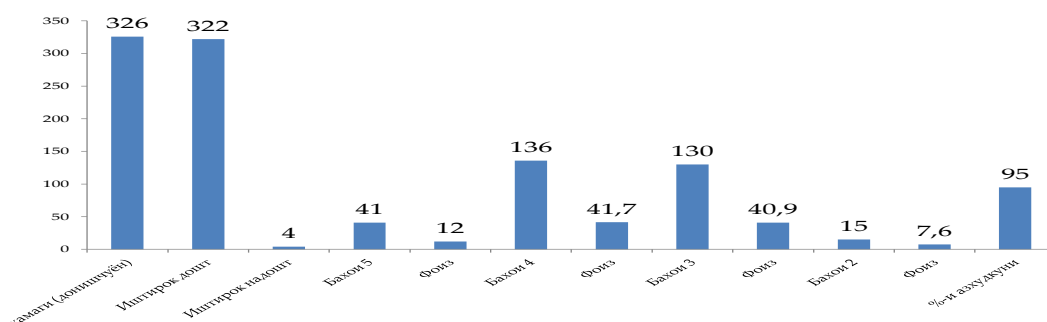
Ҷадвали 4

№	Гурӯҳ ҳо	2019- 2020				2020-2021				2021- 2022			
		аъло	хуб	қано	ғайр	аъло	хуб	қано	ғайр	аъло	хуб	қано	ғайр
1	Г.О	3,1	34	31,3	31,6	5,7	6,6	31,4	26,2	8,6	40,4	30,6	20,3
2	Г.Н	1	29,5	31,2	38	2,8	9	32,1	35,9	1,7	29,3	31,7	37,1
3	Г.О	4	33,9	32,7	30	5,3	7,2	30,3	27,5	6,5	41,7	32,1	19,6
4	Г.Н.	2	29,4	30,4	37,6	3	9,9	29,8	37,1	3,5	29,6	30,2	36,5

Ҷадвали зеринро таҳлил намуда, хулоса баровардан мумкин аст, ки гурӯҳи озмоишӣ дар солҳои 2019- 2022 дониш, малака ва маҳорати хешро дар чунин шакл намоиш дода тавонист: бо баҳои «5» аз 3,1 то 3,8%, баҳои «4» аз 33,9 то 34%, бо баҳои «3» аз 31,3 то 32,7 %, бо баҳои «2» аз 29,5 % то 31,6 %- и донишчўён баҳогузорӣ гардиданд. Дар соли 2020-2021 бо баҳои «5»- 5,7 % донишчўён, бо баҳои «4» -6,6 фоизи донишчўён ва бо баҳои «3»- 31,4 % донишчўён ва бо баҳои «2»- 26,2 % донишчўён баҳогузорӣ гардиданд. Дар соли таҳсили 2021- 2022 бо баҳои «5»-8,6 %, бо баҳои «4»- 40,4, бо баҳои «3»- 30,6% ва бо баҳои «2»- 20, 3 % донишчўёни гурӯҳи озмоишии коллечи техники ДТТ ба номи М. Осимӣ баҳогузорӣ карда шуданд.

Дар гурӯҳи назоратии коллечи техникаи ба номи академик М.Осимӣ салоҳияти иттилоотӣ - маърифатии донишчўён дар солҳои таҳсили 2019-2022 чунин баҳогузорӣ карда шуд: донишчўёни гуруҳи назоратӣ бо баҳои «5»- 1% донишчўён, бо баҳои «4» 29,5%, бо баҳои «3» 31,2%, бо баҳои «2» 38% донишчўён баҳогузори карда шуданд. Лекин дар соли таҳсили 2020- 2021 бо баҳои «5»- 2,8%, бо баҳои «4»- 9%, бо баҳои «3»- 32,1 %, бо баҳои «2»-35, 9% донишчўён баҳогузорӣ гардиданд. Ин таносуб дар соли таҳсили 2021-2022 хело тағир ёфт, масалан бо баҳои «5»-1,7 %, бо баҳои «4»- 29,3 %, бо баҳои «3»-31,7 % ва бо баҳои «2»- 37, 1 %-и донишчўёни гурӯҳи назоратӣ баҳогузорӣ карда шуданд.

Натиљагирі аз даври якуми имтињони љамъбастии љории сессии зимистонаи соли таъсилаи 2022-2023 дар коллељи техникии ДТТ ба номи академик М. Осимі аз дониш, маъорат ва малакаи таърихии донишљўён

Раванди озмоиши педагогӣ ошкор сохт, ки дар коллеҷи омўзгории ДДОТ ба номи С.Айнӣ дар соли таҳсили 2019- 2020 дар гурўҳи озмоишӣ бо баҳои «5»- 4%, бо баҳои «4»- 33,9 %, бо баҳои «3»- 32,7 %, бо баҳои «2»- 30 % ва дар соли 2020- 2021 бо баҳои «5»- 5,3 %, бо баҳои «4»-7,2 %, ва бо баҳои «3»- 30,3 % ва бо баҳои «2»- 27,2 % ва дар соли 2021- 2022 бо баҳои «5»- 6,5 %, бо баҳои «4»- 41,7 %, бо баҳои «3»- 32,1 % ва бо баҳои «2»- 19,6 %-и донишљўён баҳогузорӣ гардиданд.

Вазъият дар гуруҳи назоратии коллеҷи омўзгории ДДОТ ба номи С.Айнӣ чунин арзёбӣ гардид: Гуруҳи назоратии коллеҷи омўзгорӣ дар соли таҳсили 2019-2020 бо баҳои «5»- 2 %, бо баҳои «4»- 29,4 %, бо баҳои «3»- 30,4 % ва баҳои «2»- 37,6 %, ва дар соли таҳсили 2020- 2021- бо баҳои «5»- 3 %, бо баҳои «4»- 9, 9 %, бо баҳои «3»- 29,8 %, бо баҳои «2»- 37,1 % ва дар соли таҳсили 2020- 2021 бошад, бо баҳои «5»- 3 %, бо баҳои «4»-29,9%, бо баҳои «3»- 29,8 %, бо баҳои «2»- 37, 1 % донишљўён мувофиқ доништа шуданд, ки ин ҳадди ниҳой нест. Дар соли таҳсили 2021- 2022 бошад, бо баҳи «5»- 3,5 %, бо баҳои «4»- 29,6 %, бо баҳои «3»- 30,2 % ва бо баҳои «2»- 36, 2 % донишљўён сазовор доништа шуданд.

Омўзиш ва таҳлили чадвали маскур нишон медиҳад, ки теъдоди донишљўёни «5» хон дар гурўҳҳои озмоишӣ аз 3,1% то 8,6 % ва баҳои «4» низ аз 34%то 40,4% дар калавиш қарор дорад.

Оид ба омилҳои ташаккулдиҳандаи салоҳияти иттилоотӣ- маърифатии донишљўёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ ба чадвали зерин нигаред:

Чадвали № 5.

Омилҳои ташаккулдиҳандаи салоҳияти иттилоотӣ - маърифатии донишљўён	Гурўҳи озмоишӣ		Гурўҳи назоратӣ	
	Теъдод	Фоиз %	Теъдод	Фоиз %
Фанни таърих ва гузаронидани дарси таърих дар муассиса Шуморо қонеъ менмояд?	66	43,09 %	60	40,0%
Фанни таърихро Шумо илм меҳисобед	36	22,07 %	30	20 %

Ягон нафари Шумо таърихро афсона меҳисобед	3	0,2	10	0,8%
Тамоми ҳодисаҳои таърихи имконияти воқеӣ будан доранд	22	10,5	25	10,8
Дар омузиши таърих кадом усули педагогиро бештар меписандед (лексия ё дарсҳои омехтаро)	23	10,6	25	10,8
Всего:	150	100,0	150	100,0

Дарси таърихро тавсиф намуда, ба донишҷӯёни гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ савол пешниҳод намудем, ки оё ин фан ба онҳо маъқул ва онҳоро қонеъ қунонида метавонад ва аз ҳарду гурӯҳ аз 43,9% то 40 % қаноатмандӣ изҳор намуданд. Дар ин самт донишҷӯёни коллеҷи омӯзгории ДДОТ ба номи С.Айнӣ, ки таърихро бо фанҳои ёрирасон дар ҳаҷми васеатар меомӯзанд фаъолтар буданд.

Ба саволи оё Шумо фанни таърихро илм меҳисобед, аз гуруҳи озмоишӣ 36 нафар, яъне 22, 7 % ва аз гурӯҳи назоратӣ 30 нафар ё 20 % донишҷӯён мавқеи ҳудро муайян карданд. Оид ба саволи сеюм: «Ягон нафари Шумо таърихро афсона меҳисобад» аз гурӯҳи озмоишӣ 3 нафар ё 0,2 % ва аз гурӯҳи назоратӣ 10 нафар ё 0,8 % ин андешаро пайравӣ менамуданд. Дарсҳои таърихро дар коллеҷи омӯзгории ДДОТ ба номи С.Айнӣ ва коллеҷи техникаи ДТТ ба номи академик М.Осимӣ аъло ва хуб донишҷӯён баҳогузорӣ карданд. Оид ба саволи чорум: «Оё тамоми ҳодисаҳои таърихи имконияти воқеӣ будан доранд», аз гурӯҳи озмоишӣ 22 нафар, ё 10,5 % ва аз гурӯҳи назоратӣ 25 нафар, ё 10,8 % донишҷӯён мавқеашонро муайян карданд. Ба саволи охирин аз гурӯҳи озмоишӣ 23 нафар ё 10,6 % ва аз гурӯҳи назоратӣ 25 нафар, ё 10,8 % ҷавоб доданд.

Наздик ба 30 % донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ таърихро ҳамчун илми махсус, ки дар далелҳои раднашаванда асос ёфтааст мефаҳманд. Ба саволи охири саволнома, ки чунин мазмун дошт: «Дар омузиши фанни таърих кадом усули педагогиро бештар меписандед» аз гурӯҳи озмоишӣ 23 нафар донишҷӯён ё 10,6% ва аз гурӯҳи назоратӣ 25 нафар ё 10,8% лексия, дарсҳо бо истифода аз воситаҳои техникаӣ ва дарсҳои омехтаро тарафдорӣ намуданд.

Ба таври хулосавӣ гуфтан мумкин аст, ки ташаккул ва инкишофи тавоноии маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ аз ташкили тамоми низоми фаъолияти таълимӣ- маърифатии донишҷӯён дар муассисаи вобаста мебошад. Дар ин ҷо ду мафҳум пеш мебарояд: тавоноии маърифатӣ ва талаботи маърифатӣ, ки ҳардуи он дарҳости ҷомеаи муосир мебошанд, ки мақсади охирини он беҳдошти сифати таълим аст.

ХУЛОСАИ УМУМӢ

Дар асоси андешаҳои дар боло баёнгардида хулоса баровардан мумкин аст, ки

мазмуну мундариҷаи фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар ташаккул ва инкишофи шахсияти донишҷӯён, масъулият ва мустақилияти қабул намудани қарорҳо ҷойгоҳи ҳосаро ишғол менамояд. Сохтори таърихи халқи тоҷик ифодагари мантиқии фаъолияти амалӣ, на танҳо воситаи самараноки аз бар намудани дониш ва ташаккули маҳорат, балки пайдо намудани роҳ ва воситаи ташаккул додани тавоноии маърифатии донишҷӯён мебошад.

Хотираи фаъл, тасаввурот ва тафаккур дар ҷараёни таълимӣ-маърифатӣ инкишофи тавоноии эҷодии донишҷӯёнро таъмин намуда, ба онҳо имкон медиҳад, ки инкишофи тавоноии маърифатии ҳешро дарк кунанд. Аз ин рӯ дараҷаи муайяни фаъолияти маърифатӣ ҷараёни муҳими ташаккул ва инкишофи тавоноии маърифатии донишҷӯён дар ҷараёни омӯзиши таърихи халқи тоҷик мебошад.

Омили муҳимтарин, ки ҷараёни инкишофи тавоноии маърифатии донишҷӯёнро таъмин менамояд, муносибати дурусти педагогӣ ва бедор намудани талаботи донишҷӯён нисбати омӯзгор дар донишҷӯестан далелҳои таърихӣ мебошад. Дар ин раванд омӯзгор мавқеи асосиро мебозад, зеро бе истифодаи технологияи таълими шавқовар ва интиҳоби муносибатҳои ҷавобгӯи таълимӣ- маърифатӣ донишҷӯён дар раванди омӯзиши таърихи халқи тоҷик ба чизе ноил гардида наметавонанд.

Аз таҳлили таҷрибаи амалӣ бар меояд, ки на ҳама донишҷӯён, базаи фаҳмидани далелҳои таърихиро доро мебошанд ва ба онҳо ин фан шавқовар нест, онҳо бештар ба фанҳои табиӣ, география, техника, технология завқдоранд, аммо аз сабаби нодуруст ба ин факултет дохил шуданашон оянда ба мушкилот рӯ ба рӯ мегарданд ва аз ҷиҳати маънавӣ инкишоф намеёбанд. Аз ин рӯ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ масъалаи интиҳоби касб бояд дуруст ба роҳ монда шавад, ки чунин ҳодисаҳо рӯй надиҳанд.

Таҳқиқот собит намуд, ки муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дигар қудрати тамоми донишҷӯёнро ба ҳубу аъло хондан фаро гирифтанд надоранд. Омӯзгор дар ҷараёни таълим дар ин зина ба лектор табдил ёфтааст ва аз гирифтани имтиҳону машварат (зачет) дур карда шудааст, ки ба ташаккул ёфтани дониш, маҳорат ва малакаи донишҷӯён таъсир мерасонад.

Норасоӣ дар қори муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ, аз ҳуди мазмуни таҳсилот, номувофиқии нақшаҳои таълимӣ бо барномаҳои таълимӣ ва китоби дарсии таърихи халқи тоҷик, номунтазамии нақшаҳои таълим ва барнома, ворид намудани тағйирот ба соатҳои таълимӣ мебошад. Соатҳои иловагӣ барои омӯзиши таърихи ноҳия ва вилоятҳо ҷудо нагардидааст. Аз рӯи озмоишҳои баргузорнамуда, тақлиф менамоем, ки барои баланд бардоштани маърифати таърихӣ донишҷӯён сифати дарсҳои

иловагии фанҳои ёрирасони таърих бехтар карда шавад, китоби ин фанҳо дар асоси талаботи нав омода карда шавад.

Мо бояд кӯшиш намоем, ки ба саволҳои зерин ҷавоб дода тавонем:

1. Мушкилоти ташаккул ва инкишоф додани тавоноии маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбиро дар шароити муосир дар чӣ мебинед? Ҳоло барои ҷавоб додан ба ин савол барвақт аст, таҳқиқотҳо давом доранд, самаранокии онро мо дар қорҳои озмоишӣ ишора намудем.

- Моҳияти дидактики онро пас аз татбиқи васеи он дар таҷриба ошкор намудан мумкин аст.

- Дар адабиёти педагогӣ қорро дар самти роҳҳои инкишофи маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ тавассути омӯзиши таърихи халқи тоҷик ниҳоят кам во хӯрдан мумкин аст. Мушкилоти ташаккул ва инкишофи тавоноии маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ яке аз проблемаҳои педагогикаи муосир маҳсуб меёбад.

- Баҳо додани самаранокии ин ё он технологияи педагогӣ дар ташаккул ва инкишофи тавоноии маърифатии донишҷӯён бениҳот мушкил мебошад. Барои ин, ба омӯзгорони гурӯҳҳои озмоишӣ пешниҳод карда мешавад, ки аз методҳои гуногуни аз ҷониби олимони ватанӣ ва хориҷӣ қорқардгардида истифода баранд, то ки инкишофи фардиатӣ, маърифатӣ, дониш, маҳорат ва малакаи донишҷӯён ошкор гардад. Тавассути ин тадбирҳо дараҷаи инкишофи коллективи донишҷӯён, дараҷаи ташаккули фаъолияти таълими, зинаи иттилоотӣ- маърифатии донишҷӯён ошкор мегардад.

- Омӯишҳои мо ошкор намуданд, ки шаклҳои гуногуни фаъол гардонидани фаъолияти маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ мавҷуданд, ки яке аз асоситарини онҳо қорҳои мустақилонаи донишҷӯён мебошад, ки мақомгирии дохилии донишҷӯро ба ҷустуҷӯ бедор менамояд.

Дар шароити муосир бо мақсади ташаккул ва инкишоф додани тавоноии маърифатии донишҷӯён бештар аз тарзҳои фаъоли таълим ва фаъолияти инноватсионӣ истифода бурдан зарур аст. Барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ бояд навиштани китоб бо забони тоҷикӣ оғоз гардад ва муассисаҳо бо китоби дарсӣ аз тамоми фанҳои таълимӣ таъмин гарданд.

Дар раванди қорҳои озмоишӣ ошкор намудем, ки тафаккури эҷодии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар муқоиса бо дигар омилҳои тавоноии маърифатӣ оромнатар рӯй медиҳад.

Омӯзгорон, набояд дарсро аз тамоми фанҳои таълимӣ, бахусус аз фанни таърихи халқи тоҷик якранг гузаронад. Онҳо бояд дар мазмуни таълим, соҳти дарс, лаҳзаҳои

дарс дигаргунӣ ворид намоянд, баъзан дар раванди дарс аз методҳои анъанавӣ низ истифода намоянд, муаммо гузорад ва ҳарчӣ бештар донишҷӯёнро ба фикр карда, ба хотир овардан маҷбур созад. Қолабро шикаста, дар баъзе мавзӯҳои дарс бештар ба баён, дар баъзе дарсҳо бештар ба пурсиши мавзу ва мустаҳкамкунӣ диққат диҳанд.

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

Барои боз ҳам самарабахш гардидани чараҳои таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ чунин тавсеаҳо ироа мекунам:

1. Васеъ ҳадаф гирифтани мазмуни чараҳои таълимӣ - маърифатӣ ба ташаккул ва инкишофи тавоноии маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ, махсусан самти омӯзгорӣ; [2-М].

2. Барои дарк намудани зарурияти ташаккули тавоноии маърифатии донишҷӯён бояд дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик аз тамоми шароитҳои зарурӣ оқилона истифода бурд; [2-М].

3. Ҳар калимаи баённамудаи омӯзгор, лаҳни баён, пастию баландии овоз, маданияти муошират, дар ташаккули лаёқат ва қобилияти донишҷӯён бояд мақоми хоса дошта бошад; [6-М].

4. Шаклҳои гуногуни корҳои синфӣ ва ғайрисинфӣ аз фанни таърихи халқи тоҷик метавонад, тавоноии маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбиро баланд бардорад; [4-М].

5. Аз таҷрибаи шахси меҳостар гӯям, ки омӯзгор донишҷӯёнро тарзе омӯзонад, ки худаш омӯхта буд, аз ҳама пеш ба ташаккули дониш, маҳорат ва малакаи онҳо, тавачҷӯҳ зоҳир намояд; [6-М].

6. Барои самаранок гардонидани ташаккули тавоноии маърифатии донишҷӯён, омӯзгори муносири фанни таърихи халқи тоҷик бояд дар раванди таълим мунтазам аз навгониҳои педагогӣ ва методҳои фаъоли таълим огоҳ бошад ва истифода бурда тавонад; [1-М].

7. Омӯзгори фанни таърихи халқи тоҷик дар ҳар чараҳои таълимӣ- маърифатӣ бояд фазои корӣ ва эҷодии хубро барқарор карда тавонад, хешро ҳамчун шахсияти эҷодӣ, бомаҳорат ва дорои ҷаҳони васеи маънавӣ дар ташаккули тавоноии маърифатии донишҷӯён нишон дода тавонад; [3-М].

8. Инкишофи ҳаматарафаи фаъолияти маърифатӣ ва мустақилияти донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ аз дуруст ташкил додани корҳои мустақилонаи эҷодӣ, истифодаи методҳои мушқилотӣ ва ташқиқоти таълимӣ вобаста мебошад, ки тавоноии маърифатии донишҷӯёнро баланд мебардорад; [1-М].

9. Ташкили дурусти худомӯзӣ, ҳамчун талаботи маърифатӣ ба донишҷӯ хурсандӣ ва

болидагӣ бахшида, роҳи мушкilotи ақлониро мустақилона ва бе дастгирии беруна ҳал намуданро одат мебахшад. [4-М].

10. Омили асосии ташаккул ва инкишоф ёфтани тавоноии маърифатии донишҷӯён, мустақилона ҳосил намудани дониш берун аз барномаи таълимӣ шинохта шавад. [2-М].

МАЗМУН ВА МУҚАРРАРОТИ АСОСИИ ТАҲҲИҚОТИ ДИССЕРТАТСИОНӢ ДАР ИНТИШОРОТИ ЗЕРИНИ МУАЛЛИФ ИНЪИКОС ЁФТААНД:

а) Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризишавандаи феҳристи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расидаанд:

[1-М] Маҳмадализода Б. Р. Мавқеи стандарт, барнома ва китоби дарсӣ дар ташаккули маданияти башардӯстонаи донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ [Матн] / Б.Р.Маҳмадализода // Маҷалаи илмии “Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон” №2 (47), 2023. – С. 48-58, ISSN 2222-9809.

[2-М] Маҳмадализода Б. Р. Ташаккули салоҳияти таърихии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ, ҳамчун мушкilotи педагогӣ [Матн] / Б.Р.Маҳмадализода // Маҷалаи илмии “Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав” Бохтар – 2023. 1/2 (110) – С.91-97, ISSN 2663-5534.

[3-М] Маҳкамов Д., Маҳмадализода Б. Р.Таърихи Истиқлол дар рушди таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ [Матн] / Д. Маҳкамов, Б. Р. Маҳмадализода // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. 2023.- №2 (42).- С.133-138, ISSN 2617-5620.

б) Мақолаҳои илмие, ки дар маҷмуаи конференсияҳо ва дигар нашрияҳо ҷоп шудаанд:

[4-М] Маҳмадализода Б. Р. Технологияи инноватсионии тадбиқи муносибати босалоҳият дар таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ [Матн] / Дастури методӣ, матбааи “Сифат”, Душанбе -2022.

[5-М] Маҳмадализода Б. Р. Таҳлили таълими босалоҳияти фанни таърихи халқи тоҷик дар ташаккули салоҳияти иттилоотӣ - маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ [Матн] / Б. Р. Маҳмадализода // Маъруза дар конференсияи илмӣ амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Аҳамияти омӯзиши илмҳои табиатшиносӣ, ҷомеашиносию гуманитарӣ ва дақиқу риёзӣ дар рушди кишвар”, Коллеҷи техникаи ДТТ ба номи академик М. Осимӣ, 09.12.2022.

[6-М] Маҳмадализода Б. Р. Мавқеи ҷанбаҳои психологӣ-педагогии дар ташаккули салоҳияти иттилоотӣ-маърифатии донишҷӯён зимни омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик [Матн] / Б. Р. Маҳмадализода // Маъруза дар конференсияи илмӣ-амалии ҳайати олимон, омӯзгорон, магистрантон ва донишҷӯён дар мавзӯи “Омӯзиши фанҳои дақиқ, гуманитарӣ,

ҷомеашиносӣ дар замони муосир” Коллеҷи омӯзгорӣ ба номи Х. Махсумоваи ДДОТ ба номи С. Айнӣ, 25.04.2023.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН**

**ИНСТИТУТ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ ИМЕНИ АБДУРАХМОНИ
ДЖАМИ АКАДЕМИИ ОБРАЗОВАНИЯ ТАДЖИКИСТАНА**

**УДК: 372. 894 (575.3)
ББК 63 3 (2 Т)
М-36**

На правах рукописи

МАХМАДАЛИЗОДА БОБОДЖОН РАХМОН

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ
ИНФОРМАЦИОННОЙ - КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ СРЕДНИХ
ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ В
ПРОЦЕССЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИИ ТАДЖИКСКОГО НАРОДА**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание учёной степени кандидата
педагогических наук по специальности 13.00.08. – Теория и
методика профессионального образования (13.00.08.04 –
Теория и методика гуманитарных дисциплин)**

Душанбе – 2024

Диссертация выполнена в Институте развития образования имени А. Джами Академии образования Таджикистана.

Научный руководитель: **Махкамов Дастам** - кандидат педагогических наук, заведующий отделом начального и среднего профессионального образования Института развития образования им. А.Джами Академии образования Таджикистана

Официальные оппоненты: **Абдурахимов Кудратулло Саидович** – доктор педагогических наук, профессор кафедры педагогики Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава

Манонова Раънодjon Абдурахмоновна – кандидат педагогических наук, заведующий кафедрой педагогики и психологии Государственного образовательного учреждения «Педагогического колледжа имени академика Бободжона Гафурова»

Ведущая организация: Таджикский государственный педагогический университет имени С.Айни

Защита диссертации состоится _____ 2024 года, в ____ часов на заседании Диссертационного совета 6D.КОА-046 при ГОУ «Худжандский государственный университет имени Бабаджана Гафурова» (по адресу: 735700, Республика Таджикистан, Согдийская область, г. Худжанд, пр. Мавлонбекова, 1).

С диссертацией и его авторефератом можно ознакомиться в библиотеке и на сайте ГОУ «Худжандский государственный университет имени академика Б. Гафуров» (www.hgu.tj).

Автореферат разослан «__» _____ 2024г.

**Учёный секретарь диссертационного совета,
доктор педагогических наук, доцент**

Абдуллоева М.А.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. В современных условиях информационного общества, направленного на гуманизацию всех сторон жизни общества, изучение истории таджикского народа приобрело особое значение. Важность изучения этого предмета состоит в том, что, изучая его, готовят личность, обладающего настоящими качествами самоуважения, творческой силы, умения хотеть и уметь своевременно обрабатывать новости в рамках имеющихся возможностей.

Человек нового типа должен уметь создавать духовное богатство общества, активно участвовать по всем направлениям жизни общества и во многом уметь использовать развитие своего потенциала и умения использовать явления окружающего мира.

Для Таджикистана как многонациональной республики, чтобы сохранить дружбу и консолидацию живущих в ней народов, на уроках истории таджикского народа стало очень важное формирование воспитания студентов средних профессиональных училищ.

Преподавание истории таджикского народа в учреждениях среднего профессионального образования в современных условиях развития и стабилизации международных отношений нашего государства с другими государствами, приобрело особую сущность. История таджикского народа как учебный предмет влияет на общее образование учащихся и стимулирует их способность познавать тайны мира.

Изучение истории нации и государства позволяет студентам средних профессиональных учебных заведений Таджикистана понять корни своих предшественников и их достижения на страницах истории, познакомиться с историей, культурой, традициями, обычаями своих древних нации, и пробудить в них гордость и самолюбие. Для студентов очень важно развивать определенные знания, использовать их в необходимых ситуациях, делать самостоятельно выводы, решать задачи в нетрадиционных ситуациях и дополнять свои знания, организовывать свою мыслительную деятельность.

После исчезновения сверхдержавного Советского государства и годы политической смуты в республике в средних профессиональных учебных заведениях было создано изучение истории таджикского народа как отдельный учебный предмет. Основой истории таджикского народа является история региона, в котором расположена нынешняя республика.

В связи с этим с каждым днем поиск путей и средств повышения качества преподавания предмета история таджикского народа в учреждениях среднего профессионального образования становится особенно важным для самосознания и самолюбия учащихся. Только в этом случае история таджикского народа сможет функционировать со всей своей ценностью в демократическом государстве и гражданском обществе, адаптируясь к социально-экономическим изменениям.

Меры, принимаемые в Республике Таджикистан по развитию информационно-познавательной компетентности студентов средних профессиональных учебных заведений, указывают на важность изучения предмета «История таджикского народа».

Проблема развития познавательных способностей учащихся старших курсов стала особенно актуальной, а опыт и знания учащихся старших курсов доходят до того момента, когда они считают тяжелую работу воспитания и обучения несовместимой с минимумом жизни и оставляют учебу.

Уровень изучения научной темы. Различные педагогические аспекты и проблемы формирования информационных и образовательных компетенций студентов в средних профессиональных учебных заведениях в процессе преподавания истории таджикского народа рассматриваются в научных работах ученых как: В.Н. Альфонсов [2, с. 18]., Л. С. Выготский [21, с. 27], Л. А. Гордон [25, с. 41-51], А. Г. Ковалев [42, с. 50-70], д. И. Шукина [116, с. 223]., А. Г. Ковалев [42, с. 50, М. Шайхова [110, с. 28].

Актуальность и приемлемость познавательных и профессиональных способностей студентов, учеными И. Г. Антонова [6, с. 21], С. П. Крягжде [44, с. 144], А. М. Матюшкин [58, с. 29-33]., В.С. Юркевич [120, с. 76], Г. Я. Щукина [119, с. 351] и другие были изучены.

Педагогические отношения и условия познавательного развития студентов учреждений среднего профессионального образования по учениям был изучен у А.А. Бадалова [8, с. 5-18], Иванов В.Г. [40, с. 426], А. М. Матюшкина [57, с. 5-17], В. Лозова [55, с. 131]., А. А. Бодалева [67, с. 144], К.К.Гиева [23, с. 3-20]., Б.М. Теплова [92, с. 125]., В.С. Троненко [95, с. 85-89], Т. И. Шамова [108, с. 68], И. Г. Шапошникова [111, с. 102]., Д. Щукина [116, с. 230], М. Р. Раджабова [70, с. 118].

Среди таджикских ученых в области истории педагогики прежде всего хотелось бы прочитать монографию академика М.Д. Раджабова [70, с. 180], Афзалов [123, с. 110], Ходжимухамедова Р. И., Шукурова М. Р., Арипова М., Хамидов Р. Я., Абасов З. [1, с. 16]. Каримова Я. Х. [112]. Рахимов Б. Р., Кадыров К.Б., Ревазов В. Ч. [74, с. 21], Латыпов Д. Н., и др. могут быть кандидатскими и докторскими диссертациями.

Эту тему не могли оставить нейтральными по - «направлению педагогики» и отечественные ученые как М.Лютфуллозода [52, с. 164], Ф. Шарифзода, [112, с. 164], И. Х.Каримова [112, с. 283], Т. Шукуров, [113, с. 50], Х. Буйдаков [15, с. 427], Т.Н. Зиёзода [37, с. 19], Пирумшоев Х., Шайхов М. [110, с. 28].

Однако, несмотря на широту и привлекательность исследуемой темы, проблема формирования информационно-познавательной компетентности студентов на уроках истории таджикского народа еще не была особой темой научного исследования.

Связь исследований с программами (проектом) или научными тематиками.

Данное исследование связано с «Государственной программой воспитания патриотизма и укрепления национальной идентичности молодежи Таджикистана на 2018-2022 годы», «Государственной программой реформирования и развития начального и среднего профессионального образования Республики Таджикистан на 2012-2020 и 2023-2027 годы". Правительством Республики Таджикистан с «1» августа 2012 года по №382 и «Национальной концепция образования в Республике Таджикистан», утвержденной Правительством Республики Таджикистан от 3.03.2006 г. по № 6.

Общее описание исследования

Цель исследования: теоретически обосновать педагогическую особенность формирования информационно-познавательной компетентности студентов средних профессиональных учебных заведений в процессе преподавания предмета « История таджикского народа».

Задача исследования: Для достижения целей диссертационного исследования считаем необходимым решить следующие задачи:

1. В целях развития информационно-познавательной компетентности обучающихся максимально использовать современные виды, формы и методы обучения;
2. Поиск путей формирования информационно-познавательной компетентности обучающихся посредством современных информационных технологий, учебной деятельности, самообразования обучающихся и внеклассной деятельности;
3. Разработка основных педагогических мероприятий по формированию информационно-познавательной компетентности студентов в процессе изучения предмета история таджикского народа в средних профессиональных учебных заведениях;
4. Адаптация национальной педагогики к формированию информационно-образовательной компетенции студентов через урок истории таджикского народа в целях защиты своей точки зрения;
5. Определение проблемной ситуации в теории и практике отечественной педагогики в ходе экспериментальной работы в учреждениях среднего профессионального образования.

Объектом исследования является развитие информационно - образовательного потенциала студентов средних профессиональных учебных заведений путем изучения предмета история таджикского народа.

Предмет исследований – информационно – познавательная компетентность студентов учреждений среднего профессионального образования формируется посредством изучения предмета история таджикского народа, если:

- провайдер студенческой компании в интерактивном и ролевом форматах;
- творческие, информационные и другие виды с учетом личности и возраста обучающихся;
- на практическом опыте опираться на учебно-познавательную деятельность студентов и раскрывать их социальное сотрудничество в ходе преподавания предмета история таджикского народа;
- углубление педагогико-психологической закономерности развития информационно-познавательной компетентности студентов средних профессиональных учебных заведений в процессе преподавания истории таджикского народа;
- студенты средних профессиональных учебных заведений углубляют понимание исторических явлений и способны понять исторические события посредством современных образовательных технологий;

Умение разделить основную цель и рабочую гипотезу позволяет определить конкретные задачи исследования:

- проведение теоретического анализа формирования информационно-образовательной компетентности студентов средних профессиональных учебных заведений в процессе преподавания предмета история таджикского народа с признаками личностного развития обучающихся;
- выявление эффективности различных форм деятельности студентов и отслеживание опыта организации их деятельности;
- выявить причины недостаточного развития информационно-познавательной компетентности студентов, раскрыть источник ее возникновения;
- выявление и экспериментальная апробация педагогических условий и способов организации познавательных способностей студентов в процессе изучения предмета история таджикского народа в средних профессиональных учебных заведениях.

Основные этапы исследования. Исследование проводилось в три этапа:

На первом этапе (2019-2020 гг.)

- изучение и анализ научно-методической, философской, педагогической, психологической, социальной и научно-технической литературы по проблеме исследования, выявление ее теоретико-методологические основы; индивидуальные и групповые основы познавательной деятельности студентов выявлялись в рамках экспериментально-наблюдательной работы; была углублена рабочая гипотеза и разработана программа исследований и испытаний.

На втором этапе (2020 – 2021 годы)

– проведение экспериментальных работ, опросов и сравнение других методов с методом компетентного подхода к образованию и определены его конечные результаты. На этом этапе были проведены нормативные и контрольные испытания, а основные результаты диссертации обобщены цифрами и фактами.

На третьем этапе (2022-2023 годы)

- были проанализированы и обобщены полученные материалы, систематизированы и теоретически обобщены результаты экспериментальной работы, уточнены полученные теоретические положения, проведен анализ, экспериментальные данные по информационно-образовательной компетентности. Были проверены умения студентов средних профессиональных учебных заведений в процессе преподавания истории таджикского народа, осознана их закономерность, сформированы выводы исследования и завершена подготовка полного текста диссертации.

Методологическими основами исследования являются: философские концепции информационно-познавательной компетентности студентов и диалектика ее развития, включенные в размышления о наследии восточной классики в произведениях выдающихся мыслителей, а также в современной педагогико-психологической теории о праве и умении учащихся использовать законы Республики Таджикистан «Об образовании», Закон «Об ответственности родителей в образовании и воспитании детей», Национальную концепцию образования Республики Таджикистан, Национальная концепция образования Республики Таджикистан, Государственный стандарт образования Республики Таджикистан.

Теоретическая основа исследования в определенной степени связана с единой теорией «Педагогического процесса» (Ю. К. Бабанский [7, с. 40], В. Н. Дружинин [34, с. 164], В. И. Загвязинский [36, с. 164]. 37] и возрастной классификации психологического развития (Н. Г. Дайри [28, с. 30-39], Л. А. Ясюкова [122, с. 72]); в теории задачного подхода к обучению (И. Ю. Лернер [51, с.3-46]); по представлению мыслителей и ученых Востока (Рудаки, Фирдавси, Сино, Беруни, Хайёма, А. Джамии, У. Кайковуса) о небывалой наследственной силе человека, опирающиеся на продукт труда и непрерывные усилия.

Для решения задач и проверки гипотезы исследования были использованы следующие методы: - научный анализ, научный метод и психолого-педагогическая литература; обобщение и упорядочивание научных данных; наблюдение за работой преподавателей общественнознания и студентов; педагогические наблюдения; интервью, анкеты, беседы, педагогические наблюдения и т.д.

Источник информации – нормативно-правовые документы законодательства Республики Таджикистан в сфере образования;

- работы современных западных, российских и таджикских ученых по содержанию темы истории таджикского народа;
- современные работы западных ученых, российских и таджикских исследователей по проблеме формирования и развития информационно-познавательной компетентности студентов средних профессиональных учебных заведений в процессе преподавания предмета история таджикского народа;
- по проблеме формирования и развития информационно-познавательной компетентности студентов средних профессиональных учебных заведений и решению данной проблемы в процессе преподавания истории таджикского народа должна проводиться специальная работа;
- должны быть проведены фундаментальные исследования педагогов, психологов, методистов на основе опыта работы ведущих педагогов-социологов республики.

Эмпирический фон. Эмпирические основы исследования, основанные на непосредственном взаимодействии исследователя с объектом исследования: разработка программы исследования, организация и наблюдение и проверка, описание и выводы из экспериментальных данных - тестирование, его описание и обобщение с использованием эмпирических методов - оценка, тестирование, сравнение, анализ, синтез, индукция, дедукция – на основе полученного материала происходит формирование научных данных, ставших результатом качественных показателей, количественных методов, в виде статистических данных и их правильной обработки.

Базой исследования послужили следующие средние профессиональные учебные заведения: педагогический колледж Хосият Махсумовой Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айны и технический колледж Таджикского технического университета имени М. Асими.

В исследовательский процесс были вовлечены более 300 студентов и 10 преподавателей.

Научные инновации исследований:

- выявление эффективных способов приобретения исторических знаний путем развития познавательных способностей студентов учреждений среднего профессионального образования;
- поиск путей устранения несоответствия требований студентов к истории своего региона современному содержанию преподавания истории таджикского народа;
- использование психолого-педагогических знаний и дидактических условий в развитии познавательной компетентности студентов средних профессиональных учебных заведений на уроках истории таджикского народа;

- посредством экспериментов и педагогических наблюдений раскрыть место современных образовательных технологий в развитии знаний студентов средних профессиональных учебных заведений через уроки истории таджикского народа.

Вопросы, выведенные на защиту:

- современное состояние преподавания предмета история таджикского народа в формировании информационно-познавательной компетентности студентов средних профессиональных учебных заведений Республики Таджикистан;

- анализ грамотного преподавания предмета история таджикского народа в формировании информационно-познавательной компетентности студентов средних профессиональных учебных заведений;

- положение психолого-педагогических аспектов в формировании информационно-познавательной компетентности студентов при изучении предмета истории таджикского народа;

- роль, статус и положение мировоззрения в формировании информационно-познавательной компетентности студентов учреждений среднего профессионального образования;

- формирование знаний, умений и навыков студентов посредством преподавания истории в учреждениях среднего профессионального образования.

Теоретическая и практическая значимость исследования.

Полученный результат служит источником при исследовании методических аспектов исторического образования в формировании компетентности учащихся.

В диссертации рассматриваются педагогические аспекты формирования информационно-познавательной компетентности студентов посредством изучения истории таджикского народа как фундаментально-методологической основы формирования компетентности, пути и подходы расширения информационно-познавательной компетентности студентов, как надежный фактор развития компетентности в профессиональной деятельности. Результатом исследований при разработке программ и чтении спецкурсов является подготовка методических указаний для студентов начальных, средних и высших профессиональных учебных заведений и для преподавателей.

Степень достоверности результата исследования. Обоснованность и достоверность результата исследования достигается за счет теории и практики работы путем изучения исторических, философских, психологических, педагогических произведений. С помощью сравнительного метода выявлена обоснованность положений, предложенных в гипотезе диссертационного исследования. Для сравнения результатов, полученных в

экспериментальных группах, использовался личный опыт автора как учителя истории, а также учителей данного предмета.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности.

Тема и содержание диссертации соответствуют паспорту научной специальности 13.00.08 – «Теория и методика профессионального образования» (13.00.08.04 – Теория и методика гуманитарных дисциплин), в частности, *пункту 1-* Методология исследования теории и методологии профессионального образования (научные подходы к изучению развития профессионального образования, связь теории и методологии профессионального образования с областями педагогической науки и других наук; взаимосвязь теории и методологии профессионального образования), профессиональное образование с практикой, исследовательские методы профессионального образования); *пункту 10* - Подготовка специалистов в многоуровневой системе образования; *пункту 11-* Современные технологии профессионального образования; *пункту 13-* Образовательная среда профессионального образовательного учреждения.

Личный вклад соискателя научной степени. Личный вклад заявителя во всестороннем анализе вопросов исследования; в правильности проведения теоретических и практических занятий, в сборе и анализе материалов; в использовании ряда методов и приемов, связанных с темой, целью и задачами исследования; на основе экспериментальной работы и практического подтверждения положений научной работы в ходе эксперимента, анализа результатов обработки экспериментального материала, подготовки и публикации научных статей, участия в научных мероприятиях, конференциях, научно-практических конференциях, подведения итогов и получении результатов в исследовании и подготовки диссертации.

Оценка и внедрение результатов исследований.

Автор диссертации работал преподавателем истории с 2000 по 2009 год, а с 2009 года по настоящее время работает в отделе начального и среднего профессионального образования Министерства образования и науки Республики Таджикистан.

Хорошо знаком с методами, предлагаемыми на уроках истории для формирования информационно-познавательной компетентности студентов средних профессиональных учебных заведений, результатами диссертационных исследований на научных конференциях, научно-методических семинарах, заседаниях кафедры Института образования. Работников, совещания Министерства образования и науки Республики Таджикистан, методической консультации кафедры учителей истории средних профессиональных учебных заведений.

Кроме того, основные результаты диссертации были опубликованы в рецензируемых научных изданиях, а сборник материалов конференции - в рецензируемых научных изданиях в виде статей и научных аннотаций, а также были представлены на научно-практических конференциях Института Абдурахмана. Развитие образования имени Абдурахмани Джамии Таджикской академии образования.

Публикации по теме диссертации. Основные результаты диссертационного исследования представляют собой основное содержание исследования и опубликованы в 6 списках научных статей, 3 из которых опубликованы в рецензируемых научных изданиях списка, рекомендуемых ВАК РТ, 2 из них опубликованы в сборнике материалов конференции, а 1 учебное пособие опубликовано в другом издании.

Структура диссертации: Диссертация состоит из введения, двух глав, шести разделов, заключения, библиографии. Общий объем работы составляет 192 страницы компьютерной печати.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ.

В введении обосновывается важность и актуальность темы диссертации, объект, цель, задача, гипотеза и проблема исследования, уровень изученности темы, методологические и теоретические основы, новизна и теоретическая и практическая ценность, информация. Речь идет об этапах и базе исследования, а также вопросах, подлежащих защите.

Первая глава озаглавлена «Педагогические аспекты формирования информационно-познавательной компетентности студентов средних профессиональных учебных заведений в процессе преподавания предмета история таджикского народа» и включает в себя шесть разделов.

В первом разделе первой главы, «Развитие исторической компетентности студентов средних профессиональных учебных заведений как педагогическая проблема», говорится об укреплении познавательных способностей студентов средних профессиональных учебных заведений и является одним из важнейших теоретических и практических направлений не только в науке педагогики, но и в большинстве наук.

Глобализация и интеграция учреждений среднего профессионального образования в единую систему образования и требования системы Болони заставляют задуматься над этим вопросом. Современный мир нуждается в опытных профессионалах бизнеса, обладающих сильной энергией в решении сложных жизненных задач и отвечающих требованиям отечественного и зарубежного рынка труда.

Термины «компетентность», «компетентность», «компетентная установка» в педагогической литературе имеют следующие значения:

– компетентность - совокупность вопросов, которые личность освоила в познавательном процессе в результате обучения и повседневного опыта;

– Компетентность – это наличие компетентности для выполнения поставленной перед изучением предмета истории таджикского народа задачи.

Компетенция – это эффективное образование, в результате которого читатель или студент приобретает набор информационно-познавательных компетенций и успешно применяет их в самостоятельной жизни.

Базовые компетенции на первом уровне – это виды деятельности, которые должен уметь решать студент. С другой стороны, они используются для успешного решения задач – задания на выявление, сравнение, объяснение, проработку и интеграцию. При изучении учебных материалов по предмету история таджикского народа можно использовать одновременно два направления:

а) традиционным способом: от теории и практики (при условии, что мы сможем обеспечить и удовлетворить желание читателя и студента в процессе изучения теоретического материала);

б) через компетентностный подход: уметь переходить от практики к теории (как лучший метод запуска процесса формирования компетентности).

Эти примеры (варианты) должны иметь свое место в образовательном процессе, и их выбор зависит от следующих факторов:

- учет информационно-познавательных возможностей студентов учреждений среднего профессионального образования при преподавании предмета история таджикского народа;

- учет особенностей учебных материалов по предмету история таджикского народа;

- учет уровня развития общеучебной деятельности обучающихся и их информационно-познавательной компетентности.

Что касается вопроса формирования образовательных компетенций, то это является целью образовательной проблематики и служит основным критерием качества образования и его стандартов. По мнению И.Д. Грамотный подход Бутузова к преподаванию истории создает следующие возможности:

- выражение знаний с использованием наилучшего способа их усвоения во время обучения в учреждениях среднего профессионального образования;

- переход от межпредметных требований и интеграции к результату образовательного процесса;

- связь цели образования с требованиями быстро меняющегося рынка труда;

- самостоятельное направление деятельности человека на различные профессиональные и жизненные ситуации. [16, с. 20-29].

Многие работы ученых связаны с изучением и исследованием познавательной деятельности студентов учреждений среднего профессионального образования учеными Л. Я. Бойович, Л. А. Венгер, [17, с. 336]., Н. Н. Поддяков, [66, с. 147], М. Лутфуллозода, [52, с. 438], Ф. Шарипов [112, с. 283] и другие. Среди них ученые Д. Н. Годовиков, В. Ч. Ревазов [74, с. 21], А. Я. Сорокина [84, с. 78] и другие предложили лучшие идеи. Для образовательного удовольствия студентов ученые Г. Я. Щукин, [116, с. 230], В. Я. Загвязинский [36, с. 37-57], С. Г. Сирбиладзе [85, с. 306], Т. А. Куликов [42, с. 50], Т.А. Шукурова, [113, с. 50], М. Шайхов [110, с. 28] и другие проявили особое внимание.

В некоторых источниках ряд коммуникативных компетенций, культурологических компетенций и познавательно-аналитических, познавательно-творческих, познавательно-исследовательских компетенций через изучение истории призван пробуждать у учащихся чувство понимания и оценки достижений политической, социальной, обозначены экономическая, культурная и культурная независимость и стабильность. Развивать умения и навыки учащихся В. А. Крутецкий следует и пишет: «Умение — это всегда умение выполнять определенную деятельность в области. Оно существует только в конкретной сфере человеческой деятельности. Поэтому выявить их можно только в конкретной человеческой деятельности» [45, с. 199].

Например, Э. А. Голубева подтверждает, что «учащиеся обладают способностью совершать все свои действия посредством сознания, опираясь на внешний материал и речевые тенденции» [24, с. 84-100]. Ю. А. Смирнов [82, с. 81] считает, что заслуги как особая психологическая характеристика человека не могут быть использованы в условиях успешного выполнения его действий.

Разница между специальными и общими способностями учащихся Д. Н. Завалишин согласен, что, по его мнению, талант оценивается не по системе психологических задач, а по формам деятельности учащихся средних профессиональных учебных заведений.

Во втором подразделе «Положение стандарта, программы и учебника в формировании гуманитарной культуры студентов средних профессиональных учебных заведений» основное внимание уделено словам Основателя национального мира и единства – Лидера Нации Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмон в послании от 26.12. 2019 года Верховному Собранию Республики Таджикистан, в котором подчеркивается: «Научная ценность фундаментального исследования «Таджикки», которое было проведено Бабаджоном Гафуровым путем многолетнего упорного труда, знакомит нас со славной историей нашего народа».

В современных условиях глобализации образования средние профессиональные учебные заведения через уроки истории и богатой истории таджикского народа активно

вливают на формирование мировоззрения учащихся, укрепляют их духовно-нравственное воспитание, снимают духовный кризис в обществе.

В процессе изучения предмета история студенты средних профессиональных учебных заведений все больше ориентируются на умение самостоятельно искать и находить факты из процессов и событий. История не преподается одинаково во всех средних профессиональных учебных заведениях. Однако совершенно иная ситуация в средних профессиональных учебных заведениях.

В блоке 1 образовательных планов, имеющих общегуманитарный и общесоциальный характер, изучение 6 основных рекомендуемых предметов является обязательным во всех учреждениях среднего профессионального образования Республики Таджикистан, независимо от их организационно-правовой формы и ведомственной принадлежности, в количестве часов, предусмотренных учебным планом:

1. Таджикский язык (по специальностям);
2. История таджикского народа;
3. Русский язык;
4. Иностранный язык;
5. Философия;
6. Физическое воспитание.

Подготовка специалиста в области истории осуществляется на основе требований Государственного образовательного стандарта, образовательного плана, образовательных программ. Планы специального образования в учреждениях среднего профессионального образования разрабатываются на основе государственных образовательных стандартов, срок их действия составляет пять лет. На его основе преподаватели создают рабочий учебный план, который можно реализовать в течение года. Основные части плана образования состоит из:

- план или график обучения;
- бюджет времени студента (общая учебная нагрузка);
- план курса обучения с учетом объема и последовательности изучения отдельных предметов и распределения их по видам учебной деятельности (самостоятельная и аудиторная), формы промежуточных испытаний и итоговой аттестации обучающихся.

Типовой учебный план для учреждений среднего профессионального образования разрабатывается соответствующим подразделением органа управления образованием, а на его основе кафедры и факультеты образовательного учреждения составляют свои учебные планы.

Любые образовательные планы должны разрабатываться на основе типового базового образовательного плана, предложенного Министерством образования и науки Республики Таджикистан. Количество и объем изучаемых часов не должны быть больше или меньше количества часов и количества предметов, предусмотренных Государственным стандартом образования и типовым планом, предложенными Министерством образования и науки Республики Таджикистан. При разработке образовательного плана форма обучения в учреждениях среднего профессионального образования, таких как высшие профессиональные учреждения, (с учетом количества обучающихся в образовательных группах) следующая: - теоретический урок или лекция; - практические занятия; - семинар или коллоквиум; - лабораторные занятия; - другие формы обучения; - образовательный опыт; - производственное обучение; преддипломная подготовка; - следует учитывать другие виды группового обучения.

Максимальная нагрузка обучающихся при форме дистанционного обучения за 1 неделю определена в размере 54 часов, включая аудиторные и неаудиторные часы (самостоятельно). А вот для студентов очной формы обучения она не должна составлять более 27 часов в неделю, в нее не входят часы занятий физкультурой и факультативными предметами.

При реализации образовательных программ учреждения среднего профессионального образования имеют право:

- общее количество часов, отведенных по профильным предметам, может варьироваться на 5%, а не по отдельным предметам - на 10%;
- выбрать серию гуманитарных и социально-экономических предметов, состоящую из 10 предметов, которые указаны в государственных стандартах образования, и 6 из них считаются базовыми предметами (таджикский язык, иностранные языки, физическое воспитание, история таджикского народа, философия, русский язык).

В этом случае можно интегрировать предмет в междисциплинарный курс, сводя содержание к минимуму:

- преподавание гуманитарных и социально-экономических дисциплин в форме лекций, практических занятий, семинаров по программе, разработанной с учетом региональных, национальных, местных и профессиональных особенностей;
- планировать деятельность в области физического воспитания во всех формах обучения;
- определять объем, форму, содержание и содержание образования отдельных предметов, входящих в цикл гуманитарных, социально-экономических, математических и естественных наук по направлению деятельности учреждения;

- в форме, установленной Государственным образовательным стандартом, должны быть определены перечень специальностей, перечень профильных предметов, объем и содержание его содержания, а также форма контроля .

Другими факторами формирования гуманитарной культуры студентов средних профессиональных школ являются письменность и библиография, ономастика, топонимика, этноним, гидронимика, генеалогия, антропонимия, антропология и семьи мировых языков.

На факультете истории средних профессиональных учебных заведений на изучение профильных предметов, т.е. истории, отведено 4411 часов, из них на изучение «Истории культур народов мира» – 124 часа, на изучение «Истории культур народов мира» – 312 часов. изучению «Истории Древнего мира», 272 часа по «Истории веков». средняя школа», на изучение предмета «Новая и новейшая история европейских и американских государств» отведено 272 часа», 784 часа по изучение «Истории таджикского народа», 460 часов по «Истории России», чего достаточно.

В средних профессиональных учебных заведениях педагогического направления для формирования исторической компетентности учащихся предмет «Новая и новейшая история Азии и Африки» запланирован на 155 часов, предмет «Историография новейшей и новейшей истории Европейские и американские государства», 88 часов. При формировании исторической компетентности студентов средних профессиональных учебных заведений предмет «Источниковедение истории таджикского народа» составляет 100 часов, «Археология» (Археология) 72 часа, «Страноведение» 68 часов», История истории таджикского народа и России», важны на 188 часов.

Для развития исторической компетентности учащихся «История народов мира» 128 часов, «Этнография» (киифатология) 108 часов, «Музееведение» 114 часов, «Архивное дело» 114 часов, «Конституционное право» 106 часов», Гражданское право» выделено 136 часов.

Также при формировании исторической компетентности студентов средних профессиональных учебных заведений Республики Таджикистан проводится изучение предметов «История Республики Таджикистан» в объеме 98 часов, «Национально-региональные компоненты учреждения». » в объеме 50 часов и элективные курсы студентов в объеме 58 часов, предметы по выбору в объеме 40 часов.

В учреждениях среднего профессионального образования общее количество часов теоретического обучения составляет 9294 часа, а продолжительность освоения программы основного образования – 255 недель, из них:

- по теоретическому обучению – 160 недель; - экзаменационная сессия и рейтинг – 30 недель;
- педагогическая практика – 14 недель; - итоговая государственная аттестация – 5 недель;

- каникулы – 42 недели; - отпуск после окончания учебы – 4 недели.

В третьем разделе первой главы «Педагогические условия формирования профессиональной компетентности студентов средних профессиональных учебных заведений» обосновано педагогическое направление профессиональной деятельности. Под понятием педагогических условий, согласно философскому энциклопедическому словарю, «подразумевается, от чего оно зависит, в чем проявляется существование вещей, условий, процессов. Усиление профессиональной подготовки студентов средних профессиональных образовательных учреждений в области преподавания в ходе профессиональной подготовки может выражаться в образовательных планах, государственных стандартах, образовательных программах и учебниках и пособиях, нормативно-правовых документах.

Относительно этого вопроса Л. П. Аристова отмечает: «Деятельность – это саморегулярность, саморазвитие, самосовершенствование, система взаимодействия субъекта с миром, при которой происходит утрата психологического образа». [4. с. 138]. Э. Ф. Зеер подчеркивает, что если меняется предмет деятельности, меняется и статус деятельности [39, с. 48]. В формировании исторической компетентности студентов средних профессиональных учебных заведений изучаются история средних веков, историко-географические труды таджикско-иранских и арабских авторов Табари, Нархаши, Ибн Хавкала, Ибн Хурдодбека, Истахри, Белозури. Источниками служат Байхаки, Гардези, Джувейни, Рашид-ад-Дин, Утби, Фирдоуси, Шараф ад-дин Язди, Мирхонд, Хондамир и десятки других историков. [133, с. 114].

Таким образом, можно сказать, что к педагогическим условиям формирования исторической компетентности студентов учреждений среднего профессионального образования относятся:

- повышение качества образования и профессиональной подготовки учащихся общеобразовательных учреждений;
- на основе реальных знаний прием как контрактных, так и бюджетных абитуриентов в учреждения профессионального образования;
- отказ в приеме в тестовую систему абитуриентов, коммуникативные навыки которых остаются неясными;
- строгое соблюдение устава учреждения в части образования и профессиональной подготовки;
- обеспечение учебных кабинетов современной учебной техникой, книгами, научно-методическими пособиями и наглядными пособиями;
- проведение образовательных занятий на основе исторических материалов;

- организация книжного уголка в классах для самостоятельной работы и внеклассной деятельности учащихся;
- создание расписания технических клубов со ссылками и отчетами;
- результаты периодических и итоговых оценок и тестов в академической группе с участием родителей, определяющих педагогические условия.

Понятие «педагогические условия» в современной педагогике разнообразно и имеет много значений. В. Львов анализирует исследования педагогических условий и выделяет основные точки зрения на «педагогические условия» следующим образом:

- педагогические условия - это условие, от которого зависит результат воспитания (Ю. К. Бабанский, М. И. Ерецкий, П. И. Пидкасистый);
- под понятием педагогических условий понимается комплекс мероприятий в процессе обучения, обеспечивающий формирование личности будущего учителя общеобразовательного учреждения.
- педагогические условия - это среда и возможность, форма, метод, средства и материально-пространственная среда, в которых применяются педагогические факторы;
- обеспечение эффективной реализации задач и развития педагогической системы (М. Е. Дуранов, М. В. Зверев, Н. В. Ипполитов, А. Я. Наин, С. Л. Рубинштейн и другие);
- педагогические условия - описание предмета педагогической деятельности учителя, деятельности учащихся и отношения учащихся к предмету;
- внешняя и внутренняя среда образовательных учреждений и сотрудничество с ней (С. А. Дынина, Б. Г. Куприянов и др.) [40].

Н. В. Ипполитов и Н. Н. Стерхов отмечают, что педагогические условия являются одним из факторов педагогической системы. При изучении учебных материалов по предмету история таджикского народа можно использовать одновременно два направления:

- а) традиционным способом: от теории и практики (при условии, что мы сможем обеспечить и удовлетворить желание читателя и студента в процессе изучения теоретического материала);
- б) через компетентностный подход: уметь переходить от практики к теории (как лучший метод налаживания процесса формирования компетентности). Эти варианты должны иметь свое место в образовательном процессе, и их выбор зависит от следующих факторов:
  - учет информационно-познавательных возможностей студентов учреждений среднего профессионального образования при преподавании предмета история таджикского народа;
  - учет особенностей учебных материалов по предмету история таджикского народа;
  - учет уровня развития общеучебной деятельности обучающихся и их информационно-познавательной компетентности.

В четвертом подразделе второй главы речь идет о «Изучение истории таджикского народа – одном из основных факторов, формирующих талант, способности и знания учащихся средних профессиональных учебных заведений». В Послании Основателя национального мира и единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, Дistinguished Эмомали Рахмона Верховному Собранию Республики Таджикистан от 23.12.2022: «Не следует забывать, что прогресс государства и благополучное будущее Родины находится в прямой зависимости от уровня знаний и образованности народа. Потому что безграмотность, невежество и суеверия приносят человеку только несчастье и вызывают отсталость общества и несостоятельность государства».[67]

Из этого следует, что основной задачей учителя истории в современных условиях является:

- учитель истории в учреждениях среднего профессионального образования должен воспитывать учащихся в духе высоких гражданских качеств;
- во-вторых, уметь адаптироваться к изменениям в Таджикистане и окружающем мире;
- может оказывать положительное влияние на социальные изменения и адаптироваться к ним;
- иметь активную жизненную позицию, критически относиться ко всем событиям, правильно понимать окружающих людей, уважать их.

С помощью истории таджикского народа, особенно истории своего народа, учитель может формировать у учащихся личность с высокими демократическими качествами, делать выводы и развивать познавательные способности.

С 2004 года учреждения среднего профессионального образования были переведены из прежней структуры техникумов в колледжи, причем их структура была полностью изменена. С другой стороны, для перехода в мир образования от традиционной системы к кредитной системе образования и в дальнейшем в пространство дистанционного образования, основной целью которого является повышение качества образования и подготовки кадров.

Познавательная способность учащихся учреждений среднего профессионального образования начинается со времени обучения в школе и формируется и развивается в профессиональных учреждениях. Учебно-познавательная деятельность – это последовательный процесс приобретения знаний, умений и навыков обучающимся под руководством преподавателя. Отсюда следует, что для достижения высокого уровня творчества и интеллектуальной деятельности студенты считают необходимым ввести педагогические новации в традиционную систему, убрать административно-командные функции, ввести больше сотрудничества.

В технологическом плане историческая познавательная деятельность учащихся обеспечивается:

- внедрение эффективных педагогических технологий в процесс преподавания истории;
- постоянное использование межпредметной коммуникации в ходе урока;
- повышение научного уровня изучения истории;
- широкое использование информационных и коммуникационных технологий;
- организация процесса личностного осмысления исторического опыта.

Для этого необходимо на уроках истории поставить цели:

- через изучение истории развитие мышления и трудовых навыков учащихся, развитие интеллекта и речи;
- в процессе изучения предмета история развивать свободу выражения мнений, которая является одним из основных средств получения знаний;
- учащимся должна быть предоставлена возможность знать исторические факты, понимать их связь и взаимосвязь, уметь описывать исторические события.

В пятом разделе второй главы речь идет об объективных и субъективных факторах формирования познавательных способностей учащихся в процессе преподавания истории таджикского народа в средних профессиональных учебных заведениях.

Студенты в процессе проведения урока по истории таджикского народа должны уметь различать объективные и субъективные факторы, от чего во многом зависит качество развития познавательных способностей учащихся. К объективным факторам можно отнести: отношение, способ, метод, манеру и методы обучения, которые могут обеспечить хорошие условия обучения, в формировании познавательных способностей студентов средних профессиональных учебных заведений.

Основоположник национального мира и единства, лидер нации, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон в своем послании Верховному Собранию Республики Таджикистан подчеркивает: «Мы признаем школу местом науки и знаний, грамотности и просвещения, а также учителя как идеолога и воспитателя подрастающего поколения, уважаем их и считаем одним из важнейших вопросов.

Потому что если не будет школ и учителей, то уровень образования народа снизится, нация останется неграмотной, общество будет страдать от невежества, и как следствие - мир и стабильность, безопасность и мир, а самое главное - развитие государства будет серьезно нарушено. В этой связи еще раз подчеркиваю, что построение цивилизованной нации начинается с образования». [153]

История – одна из древних наук, а слово «история» в переводе с древнегреческого слова означает «повествование, рассказ, речь, исследование». В современном языке понятие «история» употребляется в двух смыслах: 1) наука, изучающая прошлое и все его события; 2) наука, изучающая прошлое человечества, без знания которого невозможно построить

настоящее и построить будущее. Методы исторического исследования можно разделить на три группы: 1. общенаучные (исторические, логические и методы стратификации или систематики); 2. специальные (хронологические, слуховые, историко-сравнительные); 3. а также метод других наук (математических, конкретных социологических исследований, психологических и т. д.).

Знаменитые дидактики Г. Я. Щукина и М. Лутфуллозода считают, что наряду с другими условиями проведения хорошего урока личность учителя является важнейшим субъективным фактором познавательного формирования учащихся. Пути и методы организации познавательной деятельности учащихся понимаются учителем как объективный фактор формирования познавательных способностей учащихся. Если учитель истории эффективно организует в учреждении день истории, научный кружок, семинар, конференцию, вечера вопросов и ответов, образовательные мероприятия, внеклассные чтения, у студентов формируется историческая компетентность и студенты лучше готовятся к профессиональной деятельности.

Использование активных методов обучения в центре очень хорошо налажено, однако опыт служебных поездок показывает, что в отдаленных районах используются более традиционные методы обучения и научно-методическое обеспечение не очень удовлетворительное. Наш опыт и исследования доказывают, что до тех пор, пока учитель не будет объяснять учебный материал всесторонне и доступно, сколько бы он не давал интеллектуальных советов и указаний, цель образования не будет достигнута.

Мы не можем согласиться с мнением Т. Я. Шамова, который говорил: «Если ученик не имеет ни малейшего представления о решении примера или ответе на вопрос, он не сможет выполнить учебную задачу. Если учитель серьезно хочет помочь ученику, он следует прежде всего пробудить в нем любознательность и подготовиться к решению учебных вопросов».

Изменение отношения к воспитательной работе зависит не только от содержания учебного предмета и способов его проведения, но и от характера воспитательной деятельности в учреждении. Внешние факторы – это те факторы, которые исходят из семьи, учебного заведения, общества. Здесь следует уделять больше внимания самостоятельному приобретению знаний учащимися.

Педагогические наблюдения в процессе исследования доказали, что причина низкого уровня познавательного развития студентов учреждений среднего профессионального образования заключается в том, что многие преподаватели находятся на эмпирическом уровне в отношении методического инструментария. Активные методы обучения используются редко, по методу объяснения содержания материала книги по истории таджикского народа.

Важнейшим положением в развитии познавательных способностей студентов учреждений среднего профессионального образования является создание гармоничной среды во время внеклассной деятельности. Чрезвычайно важное значение в развитии познавательных способностей учащихся имеет участие в республиканском конкурсе «Таджики» – «зеркало истории народа», который проводится в честь 115-летия академика Бабаджона Гафурова.

В шестом разделе описывается проведенная экспериментальная работа по формированию информационно-познавательной компетентности студентов средних профессиональных учебных заведений через изучение истории таджикского народа. Результаты экспериментальной работы указывают на разницу получения знаний между студентами средних профессиональных учебных заведений, высших профессиональных учебных заведений и аспирантов, что в большей степени связано со средствами массовой информации:

Таблица № 1.

Факторы формирования информационно-познавательной компетентности студентов	экспериментальная группа		Контрольная группа	
	количество	Процент %	количество	Процент %
Средства массовой информации в формировании информационно-познавательной компетентности студентов	40	25,5 %	35	25,0%
Изучение научных, художественных, исторических книг в формировании знаний, умений и навыков.	11	8,4	10	7,1
Самостоятельное изучение исторических источников и интернет - материалов	3	0,2	10	7,1
Роль академических клубов в формировании исторических знаний студентов	22	15,7	25	15,0
Регулярное проведение вечеров, вопросов и ответов на тему истории таджикского народа.	23	16,8	20	10,0
Участие в республиканском конкурсе «Таджики» – зеркало истории народа»	11	7,1	20	10,7
Художественные игры и исполнение исторических ролей студентов	40	27,3	30	20,0
Всего:	150	100,0	150	100,0

На первый вопрос о роли средств массовой информации в формировании информационно-познавательной компетентности студентов учреждений среднего

профессионального образования свою позицию определили 40 человек из экспериментальной группы или 25,5% и 35 человек или 25% из контрольной группы.

Касательно второго вопроса таблицы, может ли чтение научной, художественной, исторической книги повлиять на формирование знаний, умений и навыков учащихся? Определились со своей позицией 11 человек из экспериментальной группы или 8,4% и 10 человек из контрольной группы или 7,1%.

Что касается третьего вопроса, может ли самостоятельное изучение исторических источников и интернет - материалов повысить вашу информационную компетентность? Определились со своей позицией 2 человека из экспериментальной группы или 0,2% и 10 человек из контрольной группы или 7,1%. Когда я во второй раз объяснил, через что мы можем понять физические, астрономические, химические, биологические, философские, моральные явления, Ахмедов сказал, что посредством независимого изучения и наблюдения. Таким образом, 50-70% студентов осознали, что лучшим фактором формирования информационно-познавательной компетентности человека является самостоятельная учеба.

По четвертому вопросу таблицы о месте научных кружков в формировании исторических знаний учащихся свою позицию определили 22 человека из экспериментальной группы или 17,7% и 25 человек из контрольной группы или 15,0% студентов.

По пятому вопросу, касающемуся организации вечеринок вопросов и ответов по предмету история, активно участвовали и определяли свою позицию 23 студента экспериментальной группы или 16,8% и 20 студентов контрольной группы или 10,7%.

По шестому вопросу, может ли республиканский конкурс «Таджикон» - зеркало истории нации повлиять на формирование информационно-познавательной компетентности студентов? Определились со своей позицией 11 студентов экспериментальной группы или 7,1% и 20 студентов контрольной группы или 10,7%.

Седьмой вопрос таблицы занимают художественные игры и исполнение исторических ролей учащихся в исторические дни. По этому вопросу приняли участие 40 студентов экспериментальной группы, или 27,3%, и 30 студентов контрольной группы, или 20,0%.

Для определения проблемной ситуации в первый период экспериментальной работы мы провели стандартное тестирование. В начале каждого учебного года проводится тестирование успеваемости в тех группах, которые были включены в тестирование. Для определения уровня познавательных способностей студентов автором предложены тестовые группы и контрольные группы в зависимости от образовательной программы. Время ответа было одинаковым для групп и оценивалось по пятибалльной шкале: (5)- отлично; (4)-

хорошо; (3)- удовлетворительно; (2)- неудовлетворительно и в итоге мы добились следующего результата:

Таблица № 2

№ т.р	Разделы	В 1-й половине 2022-2023 учебного года			
		Отлично в %	Хорошо в %	удовлетворительно %	Разное %
1	Раздел 1	-	20,4 %	37,7 %	41,9 %
2	Раздел 2	4,3 %	20,8 %	34,4 %	40,5 %
3	Раздел 3	3,3 %	20,2 %	35,6 %	40,9 %
4	Раздел дистанционное	-	22,3 %	30,8 %	46,9 %
	Всего:	7,6 %	83,7	138,5	170,2

В этом процессе ощущается обогащение жизненного опыта и навыков аналитического мышления учащихся средних профессиональных учебных заведений. На студентах 1 сектора отчетливо ощущается влияние средств массовой информации, Интернета, к которому подключены их телефоны. Также в первой части они больше занимаются изучением вспомогательных предметов истории, и начинает формироваться их информационно-познавательная компетентность.

В процессе тестирования студенты первого отделения не смогли получить ни одной пятерки, поскольку в учреждении проводится масштабное изучение истории. 20% учащихся получили оценку четыре, 37,7% - оценку "3" и 41,9% - неудовлетворительную оценку.

По второму разделу 4,3% получили оценку «отлично»; 20,4% получили оценку «хорошо»; 37,7% получили оценку «средняя», а 40,5% — оценку «неудовлетворительно».

В третьем секторе 3,3% получили оценку "отлично", 20,2% - "хорошо", 35,6% - "среднюю" оценку, 40,9% - "неудовлетворительно". Знания и умения промежуточных групп также оценивались следующим образом: ни один студент не получил оценку «отлично», 22,3% получили оценку «хорошо», 30,8% получили оценку «удовлетворительно», 46,9% получили оценку «неудовлетворительно». получил владение.

Результат формирования познавательной - информационной компетентности студентов педагогического колледжа им. Х. Махсумовой ДДОТ им. С. Айни на историческом факультете оценен следующим образом: 7,6% от общего числа студентов с оценка «отлично», 83,7% с оценкой «хорошо», 138,5% с оценкой «удовлетворительно» и 172,2% с оценкой «неудовлетворительно», это не очень хороший результат, но учащиеся имеют право периодически пересдавать оплатить академические кредиты и продолжить получать право на обучение.

С целью определения сформированности информационно-познавательной компетентности студентов технического колледжа ДТТ имени академика М. Осими начали

экспериментальную работу в первом туре текущего выпускного экзамена зимней сессии 2022-2023 учебного года в колледже, а в конце года и оно было проведено еще раз, и были подведены итоги и выводы.

В процессе тестирования мы больше внимания уделяли тому, чтобы наши испытуемые понимали, что предмет истории пробуждает в подрастающем поколении национальную гордость. Для этого мы задали им устные вопросы на основе анкеты: почему вы изучаете историю? Более 35% студентов технического колледжа и 40% студентов педагогического колледжа ответили, что для самопознания, гордости, потому что, не зная истории, человек не понимает, кто он, откуда он и цель жизни и прогресса.

Более 58% студентов ДТТ технического колледжа имени Осими и 60%

Студенты педагогического колледжа Хосият Махсумовой ДДОТ им. С.Айни оценивали «Победу советского народа в Великой Отечественной войне» как продукт духовной силы советского народа.

С целью сравнения и сопоставления способностей учащихся к историческим знаниям представим результаты теста в следующем виде:

Таблица 4

№	Группы	2019- 2020				2020-2021				2021- 2022			
		Отлично	Хорошо	удовлетв	не удов	Отлично	Хорошо	Удовлет	не удовлетв	Отлично	Хорошо	Удовлетв.	не удовлет.
1	Г.О	3,1	34	31,3	31,6	5,7	6,6	31,4	26,2	8,6	40,4	30,6	20,3
2	Г.Н	1	29,5	31,2	38	2,8	9	32,1	35,9	1,7	29,3	31,7	37,1
3	Г.О	4	33,9	32,7	30	5,3	7,2	30,3	27,5	6,5	41,7	32,1	19,6
4	Г.Н.	2	29,4	30,4	37,6	3	9,9	29,8	37,1	3,5	29,6	30,2	36,5

Анализируя следующую таблицу, можно сделать вывод, что экспериментальная группа в 2019-2022 годах смогла продемонстрировать свои знания, умения и навыки в следующем виде: при балле «5» от 3,1 до 3,8%, балле «5». 4» с 33,9 до 34%, с оценкой «3» с 31,3 до 32,7%, с оценкой «2» с 29,5% до 31,6% учащихся. В 2020-2021 годах 5,7% обучающихся с оценкой «5», 6,6% обучающихся с оценкой «4», 31,4% обучающихся с оценкой «3» и 26,2% обучающихся с оценкой « Оценке подверглись 2% учащихся. В 2021-2022 учебном году 8,6% с оценкой «5», 40,4% с оценкой «4», 30,6% с оценкой «3» и 20,3% с оценкой «2» экспериментального технического колледжа ДТТ имени М. Асими оценили.

В контрольной группе технического колледжа имени академика М.Осими информационно-познавательная компетентность студентов в 2019-2022 учебном году оценивалась следующим образом: студенты контрольной группы с оценкой «5» - 1% студентов, с оценкой «4» 29,5%, 31,2% студентов получили оценку «3», 38% студентов получили оценку «2». Однако в 2020-2021 учебном году 2,8% студентов получили оценку

«5», 9% — оценку «4», 32,1% — оценку «3», 35,9% — оценку «3». «2» стало Это соотношение существенно изменилось в 2021-2022 учебном году, например, с оценкой «5» - 1,7%, с оценкой «4» - 29,3%, с оценкой «3» - 31,7%, и оценкой «2» - оценены 37,1% студентов контрольной группы.

В процессе педагогического тестирования выявлено, что в 2019-2020 учебном году в педагогическом колледже ДДОТ им. С. Айни в экспериментальной группе с оценкой «5» - 4%, с оценкой «4» - 33,9% , с оценкой «3» - 32,7%, с оценкой «2» - 30%, а в 2020-2021 годах с оценкой «5» - 5,3%, с оценкой «4» - 7,2%, и с оценкой «3» - 30,3% и с оценкой «2» - 27,2%, а в 2021-2022 годах с оценкой «5» - 6,5%, с оценкой «4» - 41,7. %, с оценкой «3» - 32,1%, а оценку «2» получили 19,6% студентов.

Ситуация в контрольной группе педагогического колледжа ДДОТ имени С.Айни была следующей: Контрольная группа педагогического колледжа в 2019-2020 учебном году с оценкой «5» - 2%, с оценкой «4» - 29,4%, с оценкой «3» - 30,4% и оценкой «2» - 37,6%, а в 2020-2021 учебном году - с оценкой «5» - 3%, с оценкой «4» - 9,9%, с оценкой «3» - 29,8%, с оценкой «2» - 37,1%, а в 2020-2021 учебном году с оценкой «5» - 3%, с оценкой «4» - 29,9%, с оценкой «3» - 29,8%, с оценкой «2» - 37,1% учащихся были признаны годными, что не является пределом. В 2021-2022 учебном году с оценкой «5» - 3,5%, с оценкой «4» - 29,6%, с оценкой «3» - 30,2%, с оценкой «2» - Достойными признаны 36,2 % студентов.

Изучение и анализ таблицы показывает, что количество «5» учащихся в экспериментальных группах составляет от 3,1% до 8,6%, а количество «4» классов также от 34% до 40,4%.

Относительно факторов, формирующих информационно-познавательную компетентность студентов учреждений среднего профессионального образования, см. следующую таблицу:

Таблица № 5

Факторы формирования информационно-образовательной компетентности студентов	Экспериментальная группа		Контрольная группа	
	Большинство	Процент %	Большинство	Процент %
Удовлетворит ли вас предмет уроков истории и истории в учреждении?	66	43,09 %	60	40,0%
Вы считаете историю наукой	36	22,07 %	30	20 %
Никто из вас не считает историю сказкой	3	0,2	10	0,8%
Все события истории имеют возможность быть реальными	22	10,5	25	10,8
Какой педагогический метод вам больше всего нравится в истории (лекции или смешанные уроки)?	23	10,6	25	10,8
Всего:	150	100,0	150	100,0

Мы описали урок истории и спросили учащихся экспериментальной и контрольной групп, нравится ли им этот предмет и может ли он их удовлетворить, и обе группы выразили удовлетворение от 43,9% до 40%. По этому направлению обучались студенты педагогического колледжа ДДОТ им. С. Айни, изучавшие историю со вспомогательными предметами в объеме они больше учились и были более активными.

По вопросу о том, считаете ли вы историю наукой? Из 36 студентов экспериментальной группы, т.е. 22,7%, и 30 студентов контрольной группы, или 20%, определили свою позицию. По третьему вопросу: «Считает ли кто-нибудь из вас историю мифом» такого мнения придерживались 3 человека из экспериментальной группы или 0,2% и 10 человек из контрольной группы или 0,8%. Уроки истории в педагогическом колледже ДДОТ им. С. Айни и техническом колледже ДТТ им. академика М. Осими оценены учащимися на отлично и хорошо.

По третьему вопросу: «Считает ли кто-нибудь из вас историю мифом» такого мнения придерживались 3 человека из экспериментальной группы или 0,2% и 10 человек из контрольной группы или 0,8%. Уроки истории в педагогическом колледже ДДОТ им. С. Айни и техническом колледже ДТТ им. академика М. Осими оценены учащимися на отлично и хорошо.

Около 30% студентов средних профессиональных учебных заведений понимают историю как особую науку, основанную на неопровержимых фактах. На последний вопрос анкеты, которая имела следующее содержание: «Какой педагогический метод вам больше всего нравится в истории обучения?», ответили 23 студента или 10,6% экспериментальной группы и 25 студентов или 10,8% контрольной группы.

В заключение можно сказать, что формирование и развитие познавательных способностей студентов учреждений среднего профессионального образования зависит от организации всей системы учебно-познавательной деятельности студентов в учреждении. Здесь возникают две концепции: познавательные способности и познавательные потребности, которые являются требованиями современного общества, последняя из которых направлена на повышение качества образования.

ОБЩИЙ ВЫВОД

На основании изложенных выше мнений можно сделать вывод, что содержание предмета история таджикского народа в средних профессиональных учебных заведениях занимает особое место в формировании и развитии личности обучающихся, ответственности и самостоятельности принятия решений. Структура истории таджикского народа является логическим выражением практической деятельности, не только эффективным средством

приобретения знаний и развития умений, но также способом и средством развития познавательных способностей учащихся.

Активная память, воображение и мышление в учебно-воспитательном процессе обеспечивают развитие творческих способностей учащихся и позволяют им осознавать развитие своих познавательных способностей. Поэтому определенный уровень познавательной деятельности является важным процессом формирования и развития познавательных способностей учащихся в процессе изучения истории таджикского народа.

Важнейшим фактором, обеспечивающим процесс развития познавательных способностей учащихся, является правильный педагогический подход и пробуждение у учащихся потребности к учителю в знании исторических фактов. В этом процессе главную роль играет преподаватель, поскольку без использования интересных технологий обучения и подбора соответствующих учебно-познавательных связей учащиеся не смогут ничего добиться в процессе изучения истории таджикского народа.

Из анализа практического опыта выясняется, что не все студенты имеют основу для понимания исторических фактов, и этот предмет им не интересен, их больше интересуют естественные науки, география, техника, технология, но в силу неправильного по причине того, что в будущем они поступили на этот факультет, они сталкиваются с проблемами и не развиваются духовно. Поэтому вопрос выбора профессии должен решаться правильно в общеобразовательных учреждениях, чтобы подобных инцидентов не возникало.

Исследование доказало, что учреждения среднего профессионального образования больше не в состоянии обеспечить всем учащимся хорошую и отличную учебу. В процессе обучения преподаватель становится преподавателем этого уровня и отстраняется от сдачи экзаменов и консультаций (отчетов), что влияет на формирование знаний, умений и навыков обучающихся.

Недостатком в работе учреждений среднего профессионального образования является содержание самого образования, несоответствие учебных планов образовательным программам и учебникам истории таджикского народа, неравномерность учебных планов и программ, внесение изменений в учебные часы. Дополнительные часы на изучение истории района и областей не выделяются. По результатам проведенных тестов мы предлагаем улучшить качество дополнительных уроков по вспомогательным предметам истории, подготовить книгу по этим предметам с учетом новых требований, с целью повышения исторических знаний учащихся.

Нам следует ответить на следующие вопросы:

1. В чем вы видите проблему формирования и развития познавательных способностей студентов учреждений среднего профессионального образования в современных условиях?

Сейчас еще рано отвечать на этот вопрос, исследования продолжаются, мы указали на его эффективность в экспериментальных работах.

- Его дидактическая сущность может быть раскрыта после его широкого применения на практике.

- В педагогической литературе очень редко можно встретить работы о путях познавательного развития студентов средних профессиональных учебных заведений через изучение истории таджикского народа. Проблема формирования и развития познавательных способностей студентов учреждений среднего профессионального образования считается одной из проблем современной педагогики.

- Крайне сложно оценить эффективность той или иной педагогической технологии в формировании и развитии познавательных способностей учащихся. Для этого преподавателям экспериментальных групп предлагается использовать различные методики, разработанные отечественными и зарубежными учеными, с целью выявления личностного развития, познавательных, знаний, навыков и способностей учащихся. Посредством этих мероприятий выявляется степень развития студенческого коллектива, степень сформированности учебной деятельности, информационно-познавательный уровень учащихся.

- Наши тесты выявили, что существуют различные формы активизации познавательной деятельности студентов учреждений среднего профессионального образования, одной из важнейших из которых является самостоятельная работа студентов, пробуждающая внутреннее самоопределение студента.

В современных условиях необходимо использовать более активные методы обучения и инновационную деятельность для формирования и развития познавательных способностей учащихся. Для учреждений среднего профессионального образования книги должны быть написаны на таджикском языке и учреждения должны быть обеспечены учебниками по всем учебным предметам.

В процессе экспериментальной работы мы обнаружили, что творческое мышление студентов учреждений среднего профессионального образования протекает более спокойно по сравнению с другими факторами познавательной способности.

Учителя не должны преподавать все предметы, особенно историю таджикского народа. Они должны вносить изменения в содержание обучения, структуру урока, моменты урока, иногда использовать в процессе урока традиционные методы, ставить задачи и заставлять учащихся думать и запоминать как можно больше. Разрушьте шаблон и уделите больше внимания объяснениям в некоторых темах уроков, а в некоторых уроках больше внимания вопросам и закреплению темы.

Рекомендации по практическому использованию результатов исследования

Для того, чтобы сделать преподавание предмета история таджикского народа еще более эффективным, предлагаю следующие рекомендации:

1. Широкая направленность содержания учебно-познавательного курса на формирование и развитие познавательных способностей студентов учреждений среднего профессионального образования, особенно педагогического направления; [2-А].
2. Для понимания необходимости развития познавательных способностей учащихся следует разумно использовать все необходимые условия на уроках истории таджикского народа; [2-А].
3. Каждое слово, произнесенное учителем, тон речи, высота и тишина голоса, культура общения должны иметь особый статус в формировании таланта и способностей учащихся; [6-А].
4. Различные формы аудиторной и внеаудиторной работы по предмету история таджикского народа позволяют повысить познавательные способности студентов учреждений среднего профессионального образования; [4-А].
5. Из своего личного опыта хотелось бы сказать, что учитель должен учить учеников так, как учился он сам, прежде всего, он должен уделять внимание развитию их знаний, умений и навыков; [6-А].
6. Для эффективного развития познавательных способностей учащихся современный учитель предмета история таджикского народа должен знать и уметь регулярно использовать педагогические инновации и активные методы обучения в образовательном процессе; [1-М].
7. Учитель предмета история таджикского народа должен уметь восстановить хорошую рабочую и творческую атмосферу в любом учебно-познавательном процессе, уметь проявить себя как творческая, умелая личность с широким духовным миром в формировании познавательных способностей студентов; [3-А].
8. Всестороннее развитие познавательной активности и самостоятельности учащихся учреждений среднего профессионального образования зависит от правильной организации самостоятельной творческой работы, использования проблемных методов и учебной подготовки, что повышает познавательные способности учащихся; [1-А].
9. Правильная организация самостоятельной работы, как познавательная потребность, доставляет ученику радость и гордость, формирует привычку решать интеллектуальные задачи самостоятельно и без внешней поддержки. [4-А].
10. Основным фактором формирования и развития познавательных способностей обучающихся следует признать самостоятельное приобретение знаний вне образовательной программы. [2-А].

**СОДЕРЖАНИЕ И ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ ДИССЕРАЦИОННОГО
ИССЛЕДОВАНИЯ НАХОДЯТСЯ В СЛЕДУЮЩИХ ПУБЛИКАЦИЯХ АВТОРА:**

а) Научные статьи, опубликованные в рецензируемых журналах из перечня, рекомендованного ВАК при Президенте Республики Таджикистан:

[1-А] Маҳмадализода Б. Р. Мавқеи стандарт, барнома ва китоби дарсӣ дар ташаккули маданияти башардӯстонаи донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ [Матн] / Б.Р.Маҳмадализода // Маҷалаи илмӣ “Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон” №2 (47), 2023. – С. 48-58, ISSN 2222-9809.

[2-А] Маҳмадализода Б. Р. Ташаккули салоҳияти таърихӣ донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ, ҳамчун мушкилоти педагогӣ [Матн] / Б.Р.Маҳмадализода // Маҷалаи илмӣ “Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав” Бохтар – 2023. 1/2 (110) – С.91-97, ISSN 2663-5534.

[3-А] Махкамов Д., Маҳмадализода Б. Р.Таърихи Истиклол дар рушди таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ [Матн] / Д. Махкамов, Б. Р. Маҳмадализода // Паёми Пажухишгоҳи рушди маориф. 2023.- №2 (42).- С.133-138, ISSN 2617-5620.

б) Статьи, опубликованные в материалах международных и республиканских конференций:

[4-А] Маҳмадализода Б. Р. Технологияи инноватсионии тадбири муносибати босалоҳият дар таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ [Матн] / Дастури методӣ, матбааи “Сифат”, Душанбе -2022.

[5-А] Маҳмадализода Б. Р. Таҳлили таълими босалоҳияти фанни таърихи халқи тоҷик дар ташаккули салоҳияти иттилоотӣ - маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ [Матн] / Б. Р. Маҳмадализода // Маъруза дар конференсияи илмӣ амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Аҳамияти омӯзиши илмҳои табиатшиносӣ, ҷомеашиносии гуманитарӣ ва дақиқу риёзӣ дар рушди кишвар”, Коллеҷи техникаи ДТТ ба номи академик М. Осимӣ, 09.12.2022.

[6-А] Маҳмадализода Б. Р. Мавқеи ҷанбаҳои психологӣ-педагогии дар ташаккули салоҳияти иттилоотӣ-маърифатии донишҷӯён зимни омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик [Матн] / Б. Р. Маҳмадализода // Маъруза дар конференсияи илмӣ-амалии ҳайати олимон, омӯзгорон, магистрантон ва донишҷӯён дар мавзӯи “Омӯзиши фанҳои дақиқ, гуманитарӣ, ҷомеашиносӣ дар замони муосир” Коллеҷи омӯзгорӣ ба номи Х. Махсумоваи ДДОТ ба номи С. Айни, 25.04.2023.

Аннотатсия

ба диссертатсияи Маҳмадализода Бобочон Раҳмон дар мавзӯи «Ҷанбаҳои педагогии ташаккули салоҳияти иттилоотӣ - маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар раванди таълими фанни таърихи халқи тоҷик» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои педагогӣ аз рӯйи ихтисоси 13.00.08 - Назария ва методикаи таҳсилоти касбӣ (13.00.08.04 - Назария ва методикаи фанҳои гуманитарӣ)

Вожаҳои калидӣ: Ҷанбаҳои педагогӣ, ташаккул, инкишоф, салоҳият, салоҳиятноки, муносибати босалоҳият, ташаккули салоҳияти иттилоотӣ - маърифатӣ, шароитҳои педагогӣ, салоҳияти касбӣ - вазифавӣ, лаёқат, қобилият, омилҳои объективӣ, субъективӣ.

Ҳадафи таҳқиқот ошкор сохтани ҷанбаҳои педагогӣ дар ташаккули салоҳияти иттилоотӣ - маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ зимни омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик мебошад. Асоси методологии таҳқиқотро таълимот дар бораи инкишоф додани тавоноии иттилоотӣ - маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ тавассути омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик ташкил медиҳад.

Дар ҷараёни таҳқиқот аз методҳои мушоҳида, таҳлил, муқобилгузорӣ, муқоиса, синтез; индуксия - дедуксия; амсилавӣ ва лоихақашӣ; мушаххасгардонӣ; низомбахшӣ ва таҳлили низомӣ - вазифавии мазмуни салоҳияти иттилоотӣ - маърифатӣ зимни омӯзиши таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ мавриди истифода қарор гирифт.

Навоварии илмии таҳқиқот дар муайян намудани асосҳои концептуалӣ ва методии ҷанбаҳои педагогии ташаккули салоҳияти иттилоотӣ - маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ зимни омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик; технологияи нави ворид намудани тадбирҳои судманд ба ташаккул ва инкишофи салоҳияти иттилоотӣ - маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ тавассути омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик; тавсияи маводу сарчашмаҳо иловагӣ барои худомӯзии донишҷӯён бо мақсади ташаккул ёфтани маърифати таърихӣ донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ коркард ва асоснок шудааст.

Натиҷаи бадастомада дар таҳқиқи паҳлуҳои ташаккули салоҳияти иттилоотӣ - маърифатии донишҷӯён ҳамчун сарчашма хизмат менамояд. Диссертатсия ҷанбаҳои педагогии ташаккули салоҳияти иттилоотӣ - маърифатии донишҷӯёнро тавассути омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик ҳамчун заминаи бунёдӣ - методологии ташаккули салоҳиятноки, роҳу равиши вусъатбахшии салоҳияти иттилоотӣ - маърифатии донишҷӯён, чун омилҳои боэътимоди рушди салоҳиятмандӣ дар фаъолияти касбиро дар назар дорад.

Аннотация

на диссертацию Махмадализода Бободжона Рахмона на тему «**Педагогические аспекты формирования информационной – компетентности просвещения студентов средних профессиональных образовательных учреждений в процессе преподавания истории таджикского народа**» для получения научной степени кандидат педагогических наук по специальности 13.00.08 – Теория и методика профессионального образования (13.00.08.04 – Теория и методика гуманитарных наук)

Ключевые слова: Педагогические аспекты, формирование, развитие, компетентность, отношение к компетентности, формирование информационно-познавательной компетентности, педагогические условия, профессиональная компетентность, задача, способность, объективные, субъективные факторы.

Целью данного исследования было раскрытие педагогических аспектов формирования информационно-познавательной компетентности студентов средних профессиональных учебных заведений в ходе изучения предмета история таджикского народа. Методологической основой исследования является учение о развитии информационно-познавательного потенциала студентов средних профессиональных учебных заведений через изучение предмета история таджикского народа.

В ходе исследования применялись методы наблюдения, анализа, противопоставления, сравнения, синтеза; индукция – дедукция; моделирование и проектирование; идентификация; систематизация и анализ содержания информационно-познавательной компетенции при изучении истории таджикского народа в учреждениях среднего профессионального образования.

Научная новизна исследования в определении концептуальных и методологических основ педагогических аспектов формирования информационно-познавательной компетентности студентов учреждений среднего профессионального образования в ходе изучения предмета история таджикского народа; новая технология внедрения благотворных мер по формированию и развитию информационно-познавательной компетентности студентов средних профессиональных учебных заведений через изучение предмета история таджикского народа.

Полученный результат служит источником при исследовании аспектов формирования информационно-познавательной компетентности студентов. В диссертации рассмотрены педагогические аспекты формирования информационно-познавательной компетентности студентов посредством изучения предмета история таджикского народа как фундаментально-методологическая основа формирования компетентности, пути и подходы расширения информационно-познавательной компетентности студентов.

Annotation

to the dissertation of Mahmadalisoda Bobojon Rahmon on the topic “Pedagogical aspects of the formation of information competence of students of secondary vocational education institutions in the process of teaching the history of the Tajik people” for obtaining the scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences by specialty 13.00.08 -Theory and methodology of professional education (13. 00. 08. 04 – Theory and methodology of humanities)

Key words: Pedagogical aspects, formation, development, competence, relationship with competence, formation of intellectual-cognitive competence, pedagogical conditions, professional competence, ability, objective, subjective factors.

The aim of the research is to reveal the pedagogical aspects in the formation of information-cognitive competence of students of secondary vocational education institutions during the learn of the subject of the history of the Tajik people. The methodological basis of the research is the teaching on the development of the capacity of Information-Enlightenment of students of secondary vocational education institutions through the learn of the subject of the history of the Tajik people. Based on the research carried out in the dissertation:- analytical analysis of the materials of the history of the Tajik people, philosophical, psychological-pedagogical, social on the subject of the research was developed. In the process of research, the methods of observation, analysis, contrast, comparison, synthesis:

Induction, deduction: modeling and Design: specification; systematization and analysis of the system-functional content of the authority of information-enlightenment during the learn of the history of the Tajik people in the institutions of secondary vocational education.

Scientific innovation of the research in determining the conceptual and methodological bases of the pedagogical aspects of the formation of the information-cognitive competence of the students of secondary vocational education institutions during the learn of the subject of the history Tajik people; new technology of introducing useful measures to the formation and development of information- cognitive of students institutions of secondary vocational education through the learn of the subject of the history of the Tajik people.

The obtained result serves as a source in the study of aspects of the development of information-cognitive competence of students. The dissertation considers the pedagogical aspects of the formation of the cognitive information competence of students through the learn of the history of the Tajik people as a foundational methodological basis for the formation of competence, the way and approach of expanding the information-enlightenment competence, the way and approach of expanding the information-enlightenment competence of students, as a reliable factor in the development of competence in professional activity.